

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ОСВІТИ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
_____ Оксана ГОЛЮК
«__» _____ 2024р.

**«РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЗДОБУВАЧІВ
ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА»**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Початкова освіта»
Ахбаш Світлани Анатоліївни
Науковий керівник:
Хаджинова Ірина Володимирівна
старший викладач кафедри
педагогіки та освіти
Рецензент:
Шкуринська Т.І., директор опорного
закладу освіти "Сартанський ліцей
імені Героя України Бойка В.С."
Маріупольського р-ну Донецької
обл.

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою _____
Секретар ЕК _____
«23» грудня __ 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ	
1.1. Проблема розвитку емоційного інтелекту.....	5
1.2. Базові компоненти та показники емоційного інтелекту.....	15
1.3. Методи розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти.....	19
Висновки до першого розділу	26
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА	
2.1. Констатувальний етап дослідження.....	27
2.2. Формувальний етап дослідження.....	34
2.3. Контрольний етап дослідження.....	46
2.4. Методичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти.....	52
Висновки до другого розділу	59
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Емоційний інтелект стає все більш важливим компонентом загального розвитку особистості, особливо у молодшому шкільному віці, коли діти активно формують свою самосвідомість і навички взаємодії з оточуючими. Розвиток емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти сприяє не лише покращенню навчальних досягнень, але й формуванню позитивних соціальних взаємозв'язків, стійкості до стресів та вміння розуміти власні і чужі емоції. Тому дослідження розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва є досить актуальним на даному етапі.

У Концепції Нової української школи акцент робиться на формуванні життєвих компетентностей, необхідних для успішної особистої реалізації в навчанні, праці, житті. Серед ключових компетентностей молодших школярів, зазначених у Державному стандарті початкової освіти, можна виділити ті, що стосуються безпосередньо розвитку емоційного інтелекту, а саме: конструктивно керувати власними емоціями, вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення, співпрацювати з іншими, виявляти ініціативу, творити. Мистецтво, зі своєю багатогранністю та емоційною забарвленістю надає унікальні можливості для розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти. Через живопис, музику, танці, театр та літературу учні початкових класів можуть не лише виражати власні почуття, а й вивчати їх, розуміти емоції інших, а також навчитися співпереживанню та емпатії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі дослідження присвячені численні наукові доробки Борисенко К., Гресь А., Дерев'янка С., Примак Ю., Ющенко І. М., Лесик А., Сапранкова К., Мазоха І., Марчук С., Моргунов В., Опанасюк І. В., Подофей С. О., Рищак Н., Гапончук О., Маруховська О. та ін.

Отже, актуальність проблеми та потреба в її подальшому вивченні зумовили вибір теми магістерської роботи: **«Розвиток емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва»**

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та практично дослідити організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

Відповідно до мети виділені такі *завдання дослідження*:

1. Розглянути проблеми розвитку емоційного інтелекту у психолого-педагогічній літературі, а також проаналізувати теоретичні засади визначення ЕІ як наукової категорії та дослідити наукові моделі ЕІ в працях дослідників.

2. Виокремити базові компоненти та показники емоційного інтелекту.

3. Розкрити методи розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти.

4. Провести діагностику рівня розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти.

5. Обґрунтувати організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

Об'єкт дослідження – процес розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

Методи дослідження: аналіз, порівняння, узагальнення, систематизація педагогічної, методичної літератури та нормативних документів з проблеми дослідження; педагогічний експеримент.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження опубліковані у збірнику Магістерській студії психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету: **Ахбаш С.** Методи розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти. *Магістерські студії психолого-педагогічного*

факультету Маріупольського державного університету: збірник наукових праць здобувачів ОС Магістр ОП «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Фізична культура», «Практична психологія», «Менеджмент. Управління закладом загальної середньої освіти» / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Випуск 2. Київ: МДУ, 2024. 431 с. С. 98-104.

Структура та обсяг роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (всього 76).

Повний обсяг роботи складає 73 сторінки, з них 64 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

1.1. Проблема розвитку емоційного інтелекту

В наш час емоційний інтелект (ЕІ) став популярною темою досліджень у педагогіці, психології, соціології. Він визначається як здатність розпізнавати, розуміти, використовувати та управляти своїми та чужими емоціями. ЕІ також відіграє важливу роль у стресостійкості. Люди, які володіють даною навичкою, краще справляються зі стресом, мають кращу якість життя та рівень щастя. Здатність до саморегуляції дозволяє їм знаходити конструктивні способи вирішення проблем, замість того щоб піддаватися негативним емоціям.

Доцільність звернення до обраної проблеми підтверджується вимогами нормативно-правових документів: законів України «Про освіту» (2017 р.) [19], Концепції «Нова українська школа (2016 р.) [24]. На даному етапі у психологічній науці спостерігається інтеграція різних психологічних напрямів, різних психологічних явищ. Довгий час у науці домінувала аналітико-когнітивна парадигма вивчення психічних процесів, що виділяє когнітивні, емоційні, вольові та мотиваційні процеси, як щодо незалежно та автономно функціонуючі системи. Поступово назріла необхідність її доповнення до регулятивно-синтетичної парадигми. Проблема емоційного інтелекту, що виникла на стику психології мислення та психології емоцій, свідчить про зростаючу необхідність дослідження взаємодії психічних процесів між собою та впливу цієї взаємодії на функціонування особистості.

Проблема вивчення емоційного інтелекту залишається однією з найбільш актуальних у педагогіці. Сучасний розвиток реформування освіти в Україні нинішнього покоління спрямований на гармонійне зростання особистості [30]. Вивчення впливу емоційного інтелекту на особистість – важливий вектор дослідження як психологічної науки, так і особистості дасть

відповіді на чимало запитань. Оновлених досліджень, зокрема, вікових аспектів емоційного інтелекту на сучасному етапі розвитку української педагогіки дуже мало.

Інтелект є найбільш дослідженою категорією й водночас найменш зрозумілою та роз'ясненою в науковому просторі [45]. Українські енциклопедії поняття «інтелект» характеризують як здатність людини думати, мислити або як рівень, що визначає її розумовий розвиток. «Інтелект» розглядається як інтегральна характеристика людської свідомості, що проявляється в здатності особистості діяти цілеспрямовано, засвоювати зовнішні об'єкти, інформацію про них, власні дії і набувати досвід [4]. Психологічне визначення інтелекту полягає в розумінні категорії «інтелект» як системи психологічних механізмів, які обумовлюють можливість створення людиною суб'єктивної картини того, що відбувається, тобто здатність здобувати, відтворювати й використовувати знання для розуміння конкретних та абстрактних понять і відносин між об'єктами та ідеями, і використовувати знання свідомо [55]. Філософське бачення генези інтелекту насамперед розкривається через його сутність, на відміну від психологічного напрямку, який зосереджений на процесуальних аспектах мислення. Це зумовлено тим, що саме мислення виступає в психології важливим аспектом моделювання розумових процесів, їхнього відтворення тощо. Інтелект багатовимірний і мультифункціональний механізм, який має творчу та креативну форму пізнання, генерації досвіду й знань, аналізу та подальшого вираження набутої інформації в навколишню дійсність [17].

В 1884 р. Ф. Гальтон під час виставки запропонував відвідувачам серію тестів, що вперше досліджували інтелект. Вчений вважав, що представники певних сімей фізично й інтелектуально є кращими за інших. Крім того, Ф. Гальтон висловлював припущення щодо гендерної переваги маскулінного інтелекту над фемінним. Однак основним внеском вченого було введення в науковий обіг поняття «інтелект» як об'єкта наукового дослідження. Під впливом еволюційної теорії Ч. Дарвіна, дослідник обстоював та

обґрунтовував виникнення будь-яких індивідуальних відмінностей особистості як тілесних, так і психічних, чинником спадковості [51].

Одним із перших науковців комплексне дослідження походження та сутності інтелекту спробував здійснити психолог Р. Вудвортс, який зазначав, що і спадковість, і середовища здійснюють вплив на формування інтелекту й індивідуальні його відмінності. Спадковість і середовище є взаємообумовлюючими елементами розвитку інтелекту на фоні генотипних відмінностей [29]. Перші ґрунтовні дослідження інтелекту були здійснені А. Біне, Дж. Кеттеллом, Т. Сімоном. У 1904 р. було розроблено першу шкалу виміру інтелекту (інтелектуальна шкала Біне-Сімона) та розроблено перший психометричний тест інтелекту.

Р. Кеттелл на основі своїх експериментів, спостережень схарактеризував два основних концептуальних положення щодо дослідження категорії «інтелект». По-перше, формування інтелекту обумовлюється впливами навколишнього середовища («кристалізований інтелект»), по-друге, інтелект залежний від особливостей будови й функціонування головного мозку («плинний інтелект») [20]. Якісно новими тлумаченнями інтелекту стали дослідження інтелекту як структурного явища, як моделі, яка формується за певних умов, має компонентну складову та взаємовпливає на інші структури особистості. Так, Л. Терстоун спробував описати інтелект через виокремлення його основних структурних частин, які отримали назву «первинний розумовий потенціал», а підхід пізніше назвали факторним [10]. Серед провідних структурних частин науковець виокремив здатність до підрахунків (вміння оперувати математичними діями, числами, виконувати арифметичні вправи); вербальну здатність (вміння легко, доречно, відповідно пояснювати власну думку); вербальне сприймання (здатність розуміти звернену мову та письмову мову); пам'ять; швидкість сприймання інформації та відповідних реакцій на стимул; здатність до розмірковувань та усного моделювання подій (прогностичні уміння).

В. Моргунов розглядав інтелект як гетерархію рівнів пізнавального відображення дійсності. Науковець, обґрунтовуючи власну теорію функціональної організації пізнавальних процесів, зазначав, що гетерархії не мають фіксованого «центру», не мають локалізації управлінського механізму щодо усієї системи, а всі функції розподіляються між відносно автономними рівнями [41].

Таким чином, найбільш поширеними в психологічній та педагогічній літературі є визначення «інтелекту» як:

- здатності оперувати абстрактними символами;
- здатності до навчання;
- здатності адаптуватись до навколишнього середовища.

Поняття «інтелект», власне його сутність, структура, методи оцінки інтелектуального рівня становлять досить велике й досить складне коло питань, рішення яких вимагає залучення системного підходу та використання знань із різних галузей науки: психології, філософії, педагогіки тощо.

Емоційний інтелект розглядається як окремий вид інтелекту, який відрізняється від академічного розуміння інтелекту своїм походженням, сутністю, порівняно нещодавньою історією досліджень. Структурно емоційний інтелект сприймається як багатокомпонентне утворення, що має різні елементи, моделі, форми функціонування, умови та засади формування, особливості розвитку тощо [30]. Поняття «емоційний інтелект» довгий час нерозривно було пов'язано з поняттям «соціальний інтелект». У контексті розробок і досліджень проблематики соціального інтелекту Дж. Гілфорда, Х. Гарднера, Г. Айзенка виникла нова наукова категорія, яка отримала назву «емоційний інтелект». З часом у сучасній психології з'явилась низка наукових шкіл, напрямів, концептуальних підходів, які займалися вивченням саме «емоційного інтелекту» (EQ) [33].

Перші протонаукові ідеї щодо існування емоційного інтелекту з'являються в роботах Платона, Арістотеля, Плутарха. Платон виокремлює три види почуттів: відчуття тілесної природи; відчуття, в яких бере

участь тіло та душа; відчуття, що утворюються всередині самої душі (власне, згідно з описами йшла мова про емоції). Філософ зазначав, що за умов, коли у відчуттях беруть участь тіло та душа одночасно, в емоціях присутній сильний пізнавальний елемент, що стимулює розвиток особистості.

Провідними напрацюваннями, що наблизили науковий світ до відкриття категорії «емоційний інтелект», стали результати досліджень Е. Торндайка та С. Штейна у 1930 р. Перше визначення поняття було простим і звучало як – здатність розуміти людей і управляти ними. Крім того, автори зазначили, що цей вид інтелекту як унітарна здатність може бути вимірний. Новим етапом стали дослідження Р. Ліппера та А. Елліса, які стверджували, що емоції викликають, підтримують і спрямовують діяльність особистості. Р. Ліппер припускав, що «емоційне мислення» доповнює, робить внесок у «логічне мислення» і розвиток інтелектуальних здібностей загалом. Водночас у 1955 р. А. Елліс здійснив розроблення раціонально-емотивної терапії (*rational emotive therapy*). Це було консультування особистості, яке містило навчальні елементи того, як необхідно досліджувати свої емоції, логічно обмірковуючи свої вислови, дій, вчинки за допомогою роздумів, спостережень, спогадів про події, що відбувалися з людиною [22].

У цей період термін «емоційний інтелект» вперше зустрічається в літературній критиці та психіатричних дослідженнях (1960–1963 рр.). Розвитку набувають когнітивні теорії емоцій, найбільш відомою з яких є когнітивно-фізіологічна теорія. Розробником її є С. Шехтер. Відповідно до неї емоції можуть бути викликані фізіологічними змінами в організмі, на їхнє виникнення впливає минулий досвід особистості й оцінка особою ситуації з погляду наявних на певний момент потреб, інтересів. Вченим зазначено, що виникнення емоцій може бути обумовлене вербальними інструкціями й емоціогенною інформацією, призначеною для зміни оцінки ситуації, що виникла [31].

Кінець 1970–1980 рр. характеризувався зростанням інтересу щодо взаємодії емоцій і мислення в дослідженнях низки науковців, зокрема мова йшла про: дослідження впливу депресії на реалістичність мислення, взаємозв'язок схильності до змін настрою та креативності, вивчення здатності до емоційної саморегуляції тощо. Науковці висунули припущення про існування «когнітивного кільця», що об'єднує настрої і судження. Суть його полягала в тому, що негативні емоції призводять до негативних думок, які, зі свого боку, підсилюють інтенсивність емоційних переживань [15].

Саме в цей період розробляється положення про емоції як одну з підсистем свідомості. Когнітивна теорія емоцій розглядає їх як функцію розуму, мислення. Так, у когнітивній концепції Р. Лазаруса основною ідеєю є положення про пізнавальні детермінації емоцій. У концепції Р. Лазаруса головними є два положення: по-перше, будь-яка емоційна реакція, незалежно від її змісту, є функцією особливого типу пізнання або оцінки; по-друге, емоційна реакція є відповіддю, кожна з компонентів якої відображає важливий момент у загальній реакції поведінки особистості. Уявлення про когнітивну природу емоцій у структурі особистості поступово набувають популярності та все більше досліджуються в працях вчених. Наприклад, у роботах Л. Шпітца обґрунтовується характер емоційності людини як звичайний стан свідомості, що передує когнітивним процесам [28].

У 1973 р. П. Сіфнеос ввів термін «алекситимія» та охарактеризував стан, який є антонімом до категорії «емоційний інтелект». Однак саме категорія «алекситимія» стала вагомим внеском у дослідження емоційної сфери та «емоційного інтелекту». Алекситимія – це низький рівень здатності до визначення емоцій, почуттів, проблемність їхнього розрізнення та відображення почуттів у вербальних описах [3].

У 1985 р. Р. Бар-Оном вперше введено поняття «коефіцієнт емоційності» та розроблено анкету (EQI) з метою його вимірювання. Заразом у 1986 році термін «емоційний інтелект» було вперше вжито в дисертаційному дослідженні, що належало В. Пейну. Автор підкреслював

важливість ЕІ серед інших видів інтелекту, зазначаючи, що «... почуття є факт, а відчуття – емоційна істина» [68]. Однією з перших статей, яка розкривала «емоційний інтелект» як явище розуміння емоцій та їхньої вербалізації, належала Дж. Мейер і П. Селовей, які зазначали, що вплив емоційних явищ на пізнання регулюється та опосередковується особистістю. Вони розкривали ідеї наявності деякого комплексу індивідуальних здібностей або рис, що відповідає за те, наскільки вплив емоційних явищ є конструктивним або деструктивним для особистості. Так, у 1990 р. Дж. Мейер і П. Селовей опублікували першу дослідницьку роботу, в якій вони сформулювали визначення терміну «емоційний інтелект», а також запропонували методика його вимірювання. У публікації в журналі *Intelligence* (1993) науковці розкривали сутність емоційного інтелекту, зазначали низку доказів, що емоційний інтелект є одним з основних видів інтелекту [73].

Роберт Плутчик, видатний американський клінічний психіатр і психолог, здобув популярність завдяки своїй адаптаційній теорії емоцій. Ця теорія пропонує розглядати емоції як адаптивні механізми, які сприяють виживанню людини в умовах змінюваного середовища [16]. Учений розробив модель, що відображає складність та багатогранність емоцій, їхній взаємозв'язок із поведінкою та еволюційними процесами.

На думку Плутчика, емоції є природною реакцією на виклики або можливості, що виникають у довкіллі. Він підкреслював, що емоції мають біологічне походження та еволюційну основу. Згідно з його концепцією, емоції поділяються на «основні», які утворюють основу для формування складніших почуттів. Плутчик виділив вісім основних емоцій: радість, сум, довіру, страх, здивування, відразу, гнів і очікування [11].

Емоції здатні взаємодіяти та переходити одна в одну, створюючи більш складні почуття. Наприклад, поєднання радисності та здивування може викликати відчуття захоплення. Це пояснює, чому люди здатні переживати різноманітні й складні емоційні стани, реагуючи на життєві ситуації.

Плутчик вважає, що емоції відіграють ключову роль в адаптації до навколишнього середовища. Так, страх як базова емоція спонукає до уникнення небезпеки. У моменти страху організм мобілізується, готуючись до боротьби або втечі, що підвищує ймовірність виживання в критичних обставинах. Натомість позитивні емоції, такі як радість чи довіра, сприяють соціальній взаємодії та встановленню міцних зв'язків, що також є важливим фактором для виживання і розвитку людини.

Адаптаційна теорія емоцій Роберта Плутчика добре ілюструється простими життєвими ситуаціями. Наприклад, отримавши позитивну новину, таку як підвищення на роботі, людина відчуває радість, яка спонукає її поділитися цією подією з близькими. Така взаємодія зміцнює соціальні зв'язки, що є важливим для підтримання психічного здоров'я [22].

Інший приклад – ситуація небезпеки. Уявімо, що під час прогулянки в темному парку людина чує підозрілий шум. Вона може відчути страх або гнів, які спонукають до швидких дій: оцінки ситуації, втечі чи звернення за допомогою. Ці емоції активують механізми ухвалення рішень, що допомагають захиститися і, можливо, врятувати життя.

Головна ідея концепції Плутчика полягає в тому, що емоції є еволюційними механізмами, які забезпечують адаптацію до змін у зовнішньому середовищі та сприяють виживанню. Учений зобразив емоції у вигляді схеми з вісьмома овалами, що утворюють своєрідне коло. Ця модель допомагає аналізувати власні почуття, краще їх розуміти і, за необхідності, коригувати. (Рис.1.1.).

Рис.1.1. Колесо емоцій Р. Плутчика

Власне з 1995 р. починається якісно новий період дослідження емоційного інтелекту як наукової категорії. Термін «емоційний інтелект» популяризується, а сфера досліджень розширюється та досліджується на різних категоріях населення, починають проводити гендерні дослідження емоційного інтелекту. Особливої наукової популяризації, загалом і суспільного побутового інтересу, емоційний інтелект набуває після друку книги Д. Гоулмана «Емоційний інтелект». Прихильники теорії емоційного інтелекту зазначали, що розуміння його основ – це шлях, ключ до успішного життя. Окрім популістських лозунгів у науковій сфері було розроблено низку методик, що надавали можливість вимірювати емоційний інтелект [7].

В українській психології ідея єдності афекту й інтелекту також мала довгий шлях наукового розвитку, пізнання та концептуальних підходів. А. Гресь охарактеризував єдність афективних та інтелектуальних процесів. Вчений вважав, що єдність афекту й інтелекту виявляється у взаємозв'язку та взаємовпливі цих аспектів психіки один на одного протягом усього онтогенезу особистості [8]. Л. Виготський у своїх роботах використав термін, який був наближений до сучасної категорії «емоційний інтелект» – «змістове переживання» або «сміслові переживання» – це те, що знаходиться між переживанням (афектом) і безпосередньою дією, вчинком особистості [20].

В українській психології синонімічним терміном категорії «емоційний інтелект» було «емоційне мислення». Одним із дослідників «емоційного мислення» була Е. Носенко, яка охарактеризувала його специфіку через емоційні стани, що включені до процесу вирішення повсякденних і професійних завдань [43]. Науковець зазначала, що всі емоційні явища (афекти, емоції, пристрасті, почуття, переживання) пов'язані з розумовою діяльністю. Це виявляється в тому, що емоційні стани виконують у процесі мислення різного типу регулятивні функції.

Таким чином, емоційний інтелект – це інтегративна здібність людини до розуміння своїх і чужих емоцій, а також до управління ними. Досить довгий час наукова категорія «емоційний інтелект» досліджувалась як підструктура соціального інтелекту, загального інтелекту, як знання чи свідомість особистості. У процесі досліджень було встановлено основні підходи дослідження феномену емоційного інтелекту. В класичній психологічній літературі вже існує декілька моделей емоційного інтелекту. Так, з-поміж них доцільно виокремити найвідоміші:

- 1) модель здібностей П. Селовея, Дж. Мейєра, Д. Карузо;
- 2) інтегративну модель К. Ізарда;
- 3) модель Д. Гоулмана;
- 4) модель Р. Бар-Она;
- 5) модель Р. Купера.

1.2. Базові компоненти та показники емоційного інтелекту

Базові компоненти емоційного інтелекту мають спроможність розпізнавати, розуміти, виражати, контролювати та регулювати свої власні емоції, а також розпізнавати, розуміти та взаємодіяти з емоціями інших людей [26]. Розглянемо більш детально показники емоційного інтелекту.

Так, самосвідомість емоцій є ключовим аспектом психологічного здоров'я та соціальної адаптації людини. Дана здатність розпізнавати, розуміти та керувати власними емоціями має велике значення для її успішного функціонування в сучасному суспільстві. Перш за все, самосвідомість емоцій дозволяє людині бути більш впевненою в собі та своїх внутрішніх станах. Відчуття своєї емоційної реакції на події допомагає зрозуміти, що саме спричиняє дані емоції і як вони впливають на нашу поведінку. Наприклад, якщо людина усвідомлює, що їй злість виникла від конкретної ситуації, вона може краще керувати своєю реакцією та знайти спосіб розв'язувати проблему конструктивно. Самосвідомість емоцій сприяє покращенню рівня емоційного інтелекту людини. Людина, яка усвідомлює свої емоції, здатна краще спілкуватися з іншими, розуміти їх почуття та вміти впливати на них. Це робить її емоційною стійкою та допомагає в розв'язанні конфліктних ситуацій [44]. Крім того, самосвідомість емоцій сприяє формуванню позитивного внутрішнього діалогу та саморефлексії. Вона дозволяє людині виявляти свої потреби, цінності та переконання, що своєю чергою сприяє кращому саморозвитку та самореалізації.

Саморегуляція є важливим показником емоційного інтелекту, оскільки вона визначає здатність людини контролювати власні емоції, поведінку та реакції на подразники навколишнього середовища. Даний процес охоплює уміння усвідомлювати свої емоції, реагувати на них адекватно та збалансовано, а також керувати своїми діями відповідно до обставин. Численні наукові дослідження свідчать про те, що саморегуляція є ключовим аспектом успішної адаптації до різних життєвих ситуацій. Люди, які володіють цим умінням, здатні краще управляти стресом, конфліктами,

труднощами та виходити з них з вирашем. Вони також мають більш розвинений соціальний інтелект, адже можуть краще розуміти свої власні почуття і емоції, а також емпатично співпереживати почуття інших людей [72].

Власне одним з ключових аспектів саморегуляції є вміння контролювати власну реакцію на стресові ситуації. Люди, які володіють цим умінням, здатні зберегти спокій і самоконтроль у складних ситуаціях, не дозволяючи емоціям взяти верх. Це дає їм можливість знайти раціональні рішення і вчасно звернутися за допомогою, якщо це необхідно. Саморегуляція також допомагає уникати негативних наслідків від принципових рішень, які можуть бути прийняті у стані емоційного збудження. Людям з високим рівнем саморегуляції властива здатність зважено оцінювати ситуацію, керувати своїми діями та приймати обдумані рішення.

Таким чином, саморегуляція є важливим показником емоційного інтелекту, який впливає на успіх і щастя людини. Розвивати це уміння можливо шляхом практики медитації, вправ саморегуляції, релаксації, а також розуміння своїх емоцій та їх впливу на поведінку.

Зауважимо, що одним із ключових аспектів емоційного інтелекту є емоційна емпатія – здатність відчувати та розуміти емоції інших людей [54]. Емпатія є важливим складником людських взаємодій та сприяє розвитку якісних міжособистісних відносин. Людина, яка виявляє емпатію, показує здатність поставитися на місце іншої людини, відчувати і зрозуміти її почуття та емоції. Через це вона може бути більш уважною, чуйною і співчутливою у спілкуванні з іншими. Одним з головних показників емоційної емпатії є здатність точно розпізнавати емоції інших людей. Це власне означає, що людина може виявити емпатію лише тоді, коли вона спроможна правильно ідентифікувати почуття та емоції іншої людини. Цей процес вимагає аналізу мови тіла, виразів обличчя, тону голосу та інших невербальних сигналів [25]. Емоційна емпатія також передбачає здатність

відчувати емоції інших людей та реагувати на них відповідним чином. Це включає в себе спроможність почути прохання або ж потреби інших людей, звернути на них увагу та допомогти їм у вирішенні їхніх проблем. Власне згідно з дослідженнями, люди з високим рівнем емоційної емпатії мають здатність краще розуміти причини і наслідки почуттів та емоцій інших людей, а також мають здатність краще регулювати свої власні емоції. Це сприяє підвищенню якості міжособистісних взаємодій та сприяє створенню сприятливої та довірливої атмосфери всередині спільноти [25].

Соціальні навички також є стійким показником емоційного інтелекту людини. Важливим аспектом соціальних навичок є вміння спілкуватися ефективно. Це охоплює навички активного слухання, вміння висловлювати свої думки та ідеї чітко і зрозуміло, а також вміння встановлювати контакт з іншими людьми. Гарне спілкування допомагає вирішувати конфлікти, робити спільне прийняття рішень та підтримувати гармонійні відносини. Крім того, соціальні навички включають в себе вміння співпрацювати з іншими людьми, розв'язувати проблеми в команді, а також вміння вести перемовини і ділитися власними почуттями і думками з іншими. Дані навички допомагають побудувати довіру та співпрацювати з іншими людьми для досягнення спільних цілей [61].

Попри те, що структура емоційного інтелекту давно вивчена і вже відома, даний феномен все ще залишається досить цікавим для науки. Хоча було зроблено деякі відкриття та створені тестові методики для вимірювання цього показника, існують численні напрямки для подальших досліджень та покращення розуміння емоційного інтелекту. Власне один з напрямків для подальших досліджень – це вивчення взаємозв'язку між емоційним інтелектом та психічним здоров'ям. Чи може високий рівень емоційного інтелекту допомогти у запобіганні психічних розладів, таких як депресія або ж тривожність? Чи є можливість розвивати емоційний інтелект як частину програми безперервної психічної реабілітації? [50].

Важливим аспектом подальших досліджень є також вивчення впливу емоційного інтелекту на комунікацію та взаємодію з іншими людьми [66]. Чи може розвинутий емоційний інтелект допомогти у побудові більш ефективних відносин з колегами на роботі, членами родини чи друзями? Чи можна тренувати емоційний інтелект для покращення вміння вирішувати конфлікти та взаємодіяти з людьми у складних ситуаціях? Також необхідно досліджувати способи впливу емоційного інтелекту на успішність у навчанні та кар'єрному зростанні. Чи може розвинутий емоційний інтелект допомогти у покращенні результатів у навчанні та здатності до саморегуляції у стресових ситуаціях? Чи може високий рівень емоційного інтелекту сприяти успішному кар'єрному зростанню та лідерським якостям? Власне усі ці питання варто вивчити та проаналізувати у майбутніх дослідженнях, щоб краще зрозуміти природу емоційного інтелекту та виявити способи його оптимізації для досягнення високих результатів у різних сферах життя [50].

Отже, емоційний інтелект – це здатність розуміти та керувати своїми власними емоціями, впізнавати та співпереживати емоції інших людей, ефективно взаємодіяти з ними та вміти вирішувати конфліктні ситуації. Існує декілька показників емоційного інтелекту, які можна виміряти за допомогою різних тестів та психологічних методів. Одним з цих показників є спроможність розпізнавати власні емоції та реагувати на них адекватно. Людина з високим рівнем емоційного інтелекту може швидко впізнавати свої емоції, відрізнити їх від думок та вчинків, а також керувати ними таким чином, щоб досягти бажаних результатів. Інший показник емоційного інтелекту – це здатність співпереживати емоції інших людей та ефективно взаємодіяти з ними. Людина з високим рівнем емпатії може легко відчувати емоції інших людей, виражати співчуття та підтримку, а також вміти комунікувати з ними таким чином, щоб підтримати позитивні відносини.

1.3. Методи розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти

Сучасний світ вимагає від особистості не лише знань, але й вміння взаємодіяти з оточуючими, усвідомлювати та відображати свої емоції. Емоційний інтелект відіграє ключову роль у формуванні гармонійної особистості, адже він впливає на комунікативні навички, здатність до співпереживання та успішність у навчанні і роботі. У контексті початкової освіти розвиток емоційного інтелекту у дітей є особливо важливим, адже це формує базу для їх подальшої соціалізації, управління емоціями та адаптації до змінюваного соціального середовища.

Власне методи розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти можуть включати різноманітні інтерактивні діяльності, ігри, тренінги та заняття, які характеризуються емоційною насиченістю та активною участю дітей. Застосування даних методів не лише підвищує обізнаність дітей про свої емоції, але і розвиває їх здібності до співпраці, розуміння почуттів інших та конструктивного вирішення конфліктів. У даному контексті важливо дослідити методи та підходи, які сприяють розвитку емоційного інтелекту у молодших школярів, адже формування цієї якості у ранньому віці закладає фундамент для успішної соціалізації та особистісного росту в майбутньому [17].

Зауважимо, що у молодшому шкільному віці діти починають активно вивчати світ емоцій. Вони здатні розпізнавати базові емоції, такі як радість, сум, гнів та страх. За даними (І. Ющенко та А. Лесик), діти в цьому віці можуть ідентифікувати емоції у себе і в інших на основі невербальних сигналів, таких як міміка і жест. Це свідчить про те, що у них формується емоційна чутливість, яка є першою складовою емоційного інтелекту [9].

На другому етапі розвитку молодші школярі починають усвідомлювати не лише свої власні емоції, але й емоції однолітків. Вони навчаються виражати свої почуття словами, що є важливим кроком у формуванні їхньої соціальної компетентності. Наприклад, діти можуть сказати: «Я сумую, коли

ти не граєш зі мною», або «Я радий, коли ми разом малюємо». Таке усвідомлення сприяє розвитку співпереживання та розуміння емоцій інших людей.

Емоційний інтелект тісно пов'язаний із соціальними навичками. У молодшому шкільному віці діти активно взаємодіють у групах, що створює можливості для застосування знань про емоції в реальних ситуаціях. Вміння раціонально вирішувати конфлікти, проявляти емпатію та працювати в команді формуються завдяки спільній грі, навчальним проектам та груповій діяльності. Численні дослідження свідчать про те, що діти з високим рівнем емоційного інтелекту частіше мають позитивні соціальні взаємодії, що також позначається на їхній успішності у навчанні [55]. Власне сімейне оточення та школа відіграють ключову роль у розвитку емоційного інтелекту. Батьки, які відкрито обговорюють свої емоції і моделюють здорові способи їх вираження, сприяють тому, що діти вчаться копіювати ці поведінкові моделі. У класах, де педагоги впроваджують програми соціально-емоційного навчання, діти мають більше шансів розвинути навички емоційного інтелекту. Відкриті дискусії про емоції, вправи на співчуття та рольові ігри допомагають закріпити знання про емоції на практиці.

Власне у контексті початкової освіти надзвичайно важливо вводити методи, які сприяють розвитку ЕІ, і соціальні ігри є одним із найбільш ефективних інструментів у даному процесі. Соціальні ігри – це структуровані активності, які дозволяють учасникам взаємодіяти, спілкуватися та вчитися взаємодії в групі. Ці ігри можуть бути як рольовими, так і настільними, і їхня мета – сприяти розвитку комунікативних навичок, співпереживання та уміння працювати в команді. Зазвичай соціальні ігри мають певні правила, що допомагають здобувачам початкової освіти засвоювати соціальні норми та емоційні реакції у безпечному середовищі [26].

Соціальні ігри зазвичай спонукають дітей проявляти власні емоції та спостерігати за реакціями інших. Вони навчаються розпізнавати не лише свої почуття, але й емоції своїх товаришів, що є базовим етапом розвитку ЕІ.

Значна кількість соціальних ігор передбачають роботу в групах, де діти мають взаємодіяти, висловлювати думки та домовлятися. Це сприяє розвитку навичок взаємодії та підтримки один одного, які є важливими елементами емоційного інтелекту [36]. Соціальні ігри часто включають ситуації, де виникають конфлікти, що вимагають від здобувачів початкової освіти знаходити компроміс або ж мирно вирішувати суперечки. Це є невід'ємною частиною розвитку емоційної стійкості. Педагоги можуть ефективно впроваджувати соціальні ігри у навчальний процес, спростивши дітям можливість експериментувати з емоціями в розважальному та динамічному форматі. Програмування уроків з урахуванням соціальних ігор дозволить здобувачам початкової освіти: розвивати критичне мислення – аналізуючи ігрові ситуації; посилювати креативність – генеруючи ідеї для нових ігор або сценаріїв; зміцнювати дружні стосунки – створюючи емоційний зв'язок у групі.

Наведемо декілька прикладів соціальних ігор, які сприяють розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти:

- *«Емоційний кубик»*. Потрібно виготовити кубик, на гранях якого зображені різні емоції (радість, сум, гнів, страх, здивування, нудьга). Діти вкидають кубик та діляться своїми спогадами або ж вигадують історії, пов'язані з емоцією, яка випала;

- *гра «Я відчуваю»*: Діти по черзі говорять фразу «Я відчуваю...» і описують свої емоції, які вони переживали в певних ситуаціях. Інші діти можуть ставити питання або підтримувати співрозмовника»;

- *маски емоцій*. Потрібно підготувати маски із зображеннями різних емоцій. Діти обирають маску та зображують цю емоцію, тоді інші учасники намагаються вгадати, що це за емоція, і обговорити, в яких ситуаціях вона може виникнути.

- *ситуаційний діалог*. Педагоги створюють сценарії, які можуть стосуватися повсякденного життя дітей (сварка з другом, святкування дня

народження тощо). Діти в групах обговорюють, які емоції вони можуть відчувати в цих ситуаціях, і що робити, щоб краще впоратися з ними [17];

- *картки з емоціями*. Потрібно створити картки з малюнками або словами, що позначають різні емоції. Діти по черзі виймають картку та повинні розповісти, коли вони відчували цю емоцію, а також як вони з нею впоралися;

- *гра «Танець емоцій»*. Педагоги включають музику та дають завдання дітям, щоб вони танцювали так, як відчують себе. У певний момент музика зупиняється, і вони повинні зобразити емоцію, яку відчули;

- *«Емоційний ланцюг»*. Діти сідають у коло. Один з них починає розповідати про ситуацію, в якій відчув певну емоцію. Наступний учасник повинен додати свою історію, пов'язану з тією ж емоцією, і так далі.

Отже, соціальні ігри є важливим та ефективним методом розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти. Вони не лише надають дітям можливість вчитися через гру, але й сприяють формуванню важливих життєвих навичок. Запровадження соціальних ігор у навчальний процес може суттєво поліпшити емоційну грамотність здобувачів початкової освіти, що, своєю чергою, забезпечить їм кращі можливості для успішної соціалізації у майбутньому.

Арттерапія – це власне психотерапевтичний метод, що використовує художнє самовираження для підвищення психоемоційного стану, розвитку творчих здібностей та емоційного інтелекту. Саме через творчість діти можуть вивільнити внутрішні переживання та емоційні конфлікти, що, своєю чергою, допомагає їм краще розуміти власні емоції. По-друге, арттерапія підвищує рівень емпатії. Спостерігаючи за творчістю однокласників та обговорюючи їх роботи, діти вчаться розуміти емоції інших, що змінює їхню здатність до соціальної взаємодії. Практичний досвід використання арттерапії у навчальному процесі також доводить її ефективність. Дослідження, проведені серед дітей молодшого шкільного віку, показали, що заняття мистецтвом, зокрема малюванням та театралізацією, підвищують їх

емоційну грамотність [47]. Наприклад, в одній з програм, що тривала протягом шести місяців, учасники продемонстрували значне покращення у вмінні розпізнавати свої емоції та емоції інших.

У процесі створення мистецьких творів здобувачі початкової освіти прагнуть висловити свої емоції, що часто буває простіше, ніж вербальне спілкування. Основні методи арттерапії включають живопис, малювання, ліплення, театральну майстерність та музику. В процесі створення художніх творів діти вчаться ідентифікувати свої емоції, перетворюючи їх на візуальні образи. Наприклад, використання певних кольорів може відображати радість, сум чи гнів. Це стає важливим елементом саморегуляції та самовираження, оскільки здобувачі початкової освіти вчаться оптимізувати свої емоційні реакції. Крім того, заняття образотворчим мистецтвом розвивають естетичне сприйняття світу та сприяють формуванню емоційної чутливості до переживань інших. Діти, які беруть участь у художній творчості, частіше виявляють співчуття, оскільки мають можливість зрозуміти, які емоції можуть бути вкладені в певні творчі роботи [39].

Власне театральна майстерність є ще одним потужним інструментом для розвитку емоційного інтелекту. У процесі гри в акторських виставах здобувачі початкової освіти вчаться входити в роль, переживати емоції персонажа та взаємодіяти з іншими учасниками. Це сприяє вмінню розуміти цілісність емоційного вираження, вміння спостерігати за емоціями інших та адаптувати свою реакцію залежно від контексту. Театральна діяльність також допомагає знизити соціальну тривожність, оскільки дає дітям можливість висловлювати свої емоції в безпечній та підтримуючій атмосфері. Вони навчаються комунікаційних навичок, що є ключовими для розвитку міжособистісних відносин [42].

Музика є ще одним важливим аспектом, що сприяє розвитку емоційного інтелекту. Вона здатна глибоко резонувати з емоційним станом людини, тому заняття музикою можуть допомогти дітям виявляти, усвідомлювати та обробляти свої емоції. Спів та гра на музичних

інструментах покращують настрій і можуть як заспокоювати, так і надихати. Музичне навчання також позитивно впливає на когнітивні здібності здобувачів початкової освіти, що сприяє розвитку критичного мислення та здатності до аналізу, які тісно пов'язані з емоційним інтелектом [59].

Таким чином, арттерапія виступає вагомим інструментом для розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти. Завдяки можливості самовираження через мистецтво та взаємодії з однолітками, діти формують ключові навички, необхідні для ефективної соціалізації. У зв'язку з цим, інтеграція арттерапії в навчальний процес може стати важливим кроком у формуванні емоційно грамотного, стійкого та творчого покоління. Педагоги та психологи мають усвідомлювати важливість цього підходу та використовувати його у своїй практиці, щоб забезпечити зростання не лише інтелектуальних, але й емоційних здібностей дітей.

Для ефективного розвитку емоційного інтелекту у здобувачів освіти необхідно впроваджувати спеціально сплановані заняття. Ключові компоненти організації таких занять:

- атмосфера довіри – створення безпечного середовища, де діти мають можливість відкрито висловлювати свої емоції та думки без страху осуду;
- інтерактивні методи навчання – використання ігор, рольових вправ, творчих завдань, які стимулюють емоційні реакції та сприяють розвитку вміння розпізнавати та обговорювати емоції;
- обговорення емоційних ситуацій – аналіз реальних життєвих ситуацій, що допомагає здобувачам початкової освіти зрозуміти, як керувати своїми емоціями та підтримувати інших у складних моментах;
- залучення батьків – співпраця з батьками, проведення семінарів для родин про важливість емоційного інтелекту, що дозволить створити єдиний підхід до виховання дитини [17].

Наведемо приклади занять, які сприяють розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти:

- *гра «Мої емоції»*. Діти малюють обличчя з різними емоційними виразами та намагаються відгадати, яку емоцію відображає їхній малюнок. Це дозволяє розвивати навички розпізнавання емоцій;

- *рольові ігри*. Створення сценок, де здобувачі початкової освіти можуть зіграти роль якого-небудь персонажа, що переживає певні емоції, допомагає їм зрозуміти інші погляди та емоційні реакції;

- *творче письмо*. Написання історій або ж віршів, які описують емоційні переживання, заохочує самовираження та самоусвідомлення.

Розглянемо також інноваційні методи розвитку ЕІ у здобувачів початкової освіти:

- *соціально-емоційне навчання (SEL)* Програми соціально-емоційного навчання стають все більш популярними у школах. Вони пропонують структуровані заняття, які включають вправи на самосвідомість, саморегуляцію, соціальні навички, емпатію та прийняття рішень. Інтеграція SEL у повсякденне навчання допомагає здобувачам початкової освіти розвивати ЕІ у природний спосіб;

- *вправи з йоги та медитації* сприяють розвитку саморегуляції та усвідомленості. Вони допомагають дітям навчитися управляти своїми емоціями, знижувати рівень тривожності та покращувати концентрацію;

- *проектне навчання*. Залучення здобувачів початкової освіти до проєктної діяльності, яка передбачає колективну роботу, допомагає розвивати навички співпраці, емпатії та комунікації. Діти вчаться слухати один одного, враховувати думки інших та працювати в команді для досягнення спільної мети [35].

Отже, розвиток емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти є необхідним компонентом комплексного підходу до їхнього виховання та навчання. Успішна організація та проведення такого навчання сприяє формуванню емоційно зрілої особистості, здатної адаптуватися до соціальних викликів, взаємодіяти з оточенням та досягати успіху в навчанні та житті.

Висновки до розділу 1

Емоційний інтелект (EI) – це концепція, яка описує здатність людини розуміти та керувати власними емоціями, а також емоціями інших людей. EI включає в себе такі аспекти, як емоційна свідомість, розуміння власних емоцій, виявлення імпульсивних реакцій, а також емпатія – здатність сприймати емоційний стан та потреби інших людей. Дослідження в галузі емоційного інтелекту свідчать про те, що дана здатність має велике значення для успіху в житті. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту краще виявляють себе у взаємодії з іншими, управлінні власними емоціями в стресових ситуаціях, у вирішенні конфліктів та у будівництві позитивних стосунків.

Власне одним з ключових аспектів емоційного інтелекту є емпатія – здатність почувати та розуміти емоційний стан і потреби іншої людини. Емпатія дозволяє людині більш ефективно спілкуватися з іншими, відчувати симпатію або ж співчуття до їх ситуації та вчасно реагувати на їх емоційні потреби. Інший важливий аспект EI – це вміння розуміти та контролювати власні емоції. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту можуть краще реагувати на стресові ситуації, керувати своїми емоціями і уникати імпульсивних реакцій. Це певним чином допомагає їм бути більш впевненими, цілеспрямованими та успішними у житті.

Важливим напрямком подальших досліджень є розвиток методів підвищення рівня емоційного інтелекту. Дані методи можуть включати тренування емпатії, тренування різноманітних ситуацій, які сприяють розвитку емоційного інтелекту, а також практику регулювання емоцій.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ НА УРОКАХ МИСТЕЦТВА

2.1. Констатувальний етап дослідження

Експериментальне дослідження було нами проведено на базі комунального закладу «Маріупольський навчально-виховний комплекс «Ліцей-школа №48» Маріупольської міської ради Донецької області». Мета даного дослідження – виявлення рівня емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва. Вибірка представлена учнями 1-го класу у кількості 25 осіб (12 хлопчиків та 13 дівчаток). Вік випробовуваних – 6-7 років.

Етапи дослідження:

1) етап – вивчення теоретичних аспектів проблеми розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва. Визначення категоріального апарату, методів та вибірки експериментального дослідження, проведення первинної діагностики рівня розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва.

2) етап – розробка програми розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва, яка включає реалізацію організаційно-педагогічних умов.

3) етап – проведення повторної діагностики рівня емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти, аналіз отриманих результатів дослідження, визначення ефективності програми розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва.

В якості діагностичного інструментарію було використано наступні методики:

- методика «Сюжетні картинки» модифікація;
- методика «Емоційна піктограма» модифікація (М. Кузьміщева).

1. Методика «Сюжетні картинки» модифікація

Молодший шкільний вік являє собою період активної соціалізації, коли дитина вчиться ефективно взаємодіяти з іншими людьми, при цьому не порушуючи їхніх особистих кордонів. Дану методику використовують для оцінки сформованого в дитини уявлення про моральність, а також дає змогу виявити когнітивні та емоційні аспекти. Діагностика проводиться за допомогою картинок, сюжетом яких виступають хороші та погані вчинки однолітків. Основним завданням випробовуваного є необхідність розсортувати запропоновані картки з картинками на дві групи: хороші та погані вчинки.

Процедура проведення діагностики досить проста у застосуванні. Для її проведення необхідний стимульний матеріал та протокол. У протоколі експериментатор фіксує відповіді випробовуваного та його емоційні реакції. Методика проводиться в усній формі та індивідуально, оскільки необхідно фіксувати емоційні реакції дитини. Діагностика не має обмеження за часом.

2. Методика «Емоційна піктограма» модифікація (М. Кузьміщева)

У даній методиці міститься 12 слів, які позначають різні емоційні стани. Слова поділяються на 4 групи: дві концептуальні та дві вікові групи.

Форма проведення – індивідуальна. Респонденту вимовляють слово, і він має намалювати це слово. Після кожного малюнка випробовуваний повинен сказати, що він намалював і як він зрозумів дане слово. Усе, що вимовляється, записується організатором дослідження. Потім до малюнка повертаються через 15-20 хвилин, експериментатор пропонує дитині запам'ятати слова, які вона сказала. Усе, що говорить дитина – записано.

Власне уявлення про емоції інтерпретуються на основі зображень та вербальних описів певних емоційних реакцій і відносин, які виражають когнітивне розуміння емоційного процесу та ступінь його диференційованості.

Результати вивчення рівня емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти за методикою «Сюжетні картинки» представлені в таблиці 2.1. та таблиці 2.2, а також на рисунку 2.1.

Таблиця 2.1.

Результати первинної діагностики за методикою «Сюжетні картинки»

І/ П дитини	Рівень емоційного ставлення
Микита Н.	низький
Ярина О.	середній
Варвара Г.	середній
Віолета Ц.	високий
Матвій М.	низький
Єгор Д.	високий
Миколай Ш.	середній
Владислав П.	середній
Ігор К.	низький
Ростислав Б.	високий
Мирослав Л.	високий
Аліна О.	високий
Аня Ш.	високий
Юля З.	низький
Вікторія К.	середній
Платон Ф.	середній
Настя Д.	високий
Віка Д.	низький
Максим Л.	високий
Світлана У.	високий
Галина О.	високий
Марта Х.	низький
Марк Г.	високий
Ксенія С.	середній
Максим В.	високий

0 балів – низький рівень

1-2 бали – середній рівень

3 бали – високий рівень

Таблиця 2.2.

Зведена таблиця результатів за методикою «Сюжетні картинки», у %

Рівень	Кількість випробовуваних
Низький	24 %
Середній	28 %
Високий	48 %

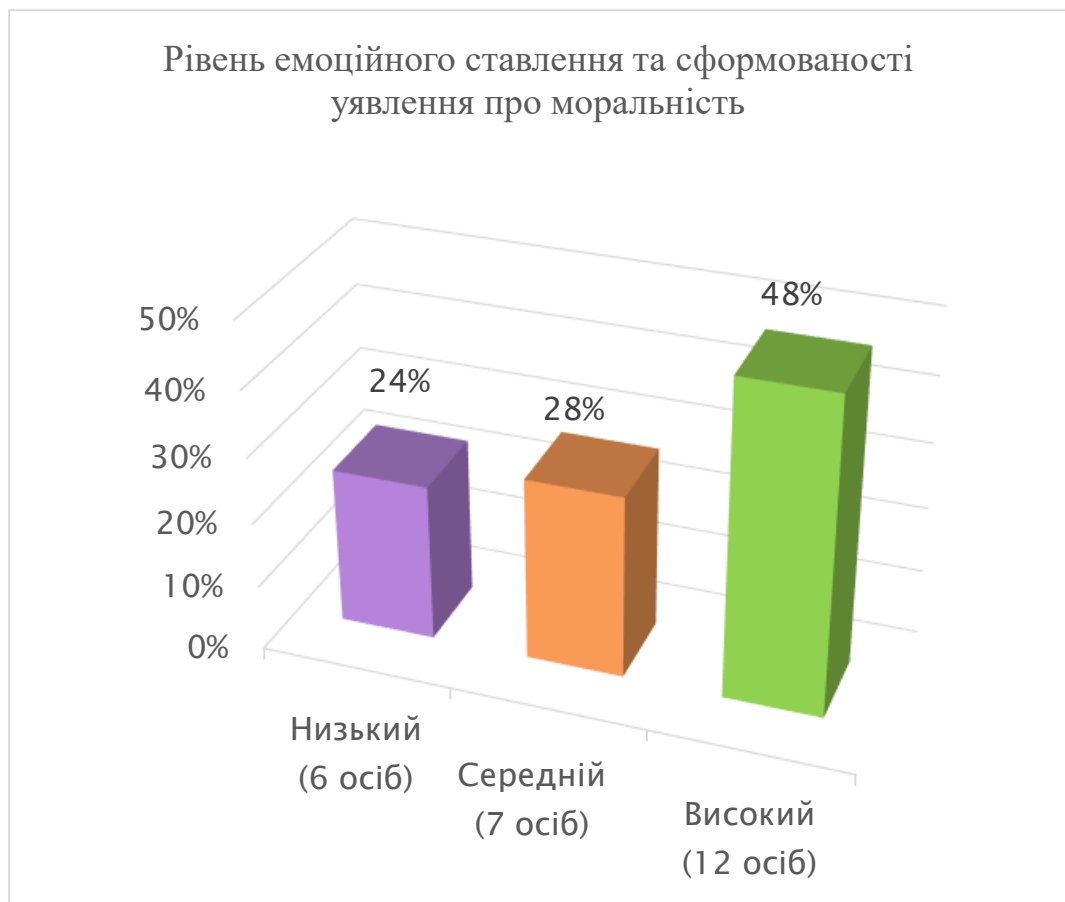

Рис. 2.1. Результати первинної діагностики за методикою «Сюжетні картинки», у %

Як бачимо, у 48 % випробовуваних (12 осіб) мають високий рівень емоційного ставлення до моральних норм. Це свідчить про те, що в молодших школярів емоційні реакції адекватні, яскраво виражені, проявляються в міміці, активній жестикуляції.

У 28 % респондентів (7 осіб) виявлено середній рівень емоційного ставлення до моральних норм, це свідчить про те, що в молодших школярів емоційні реакції неадекватні, або адекватні, але слабо виражені.

24 % випробовуваних (6 осіб) виявлено низький рівень емоційного ставлення до моральних норм, що свідчить про те, що в молодших школярів спостерігається або відсутність емоційних реакцій, або неадекватність емоційних реакцій.

Власне результати вивчення рівня емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти за методикою М. Кузьміщевої «Емоційна піктограма» подано в таблиці 2.3 та таблиці 2.4, а також на рис 2.2.

Таблиця 2.3.

Результати первинної діагностики за методикою «Емоційна піктограма»

І/ П дитини	Рівень диференціації адекватності кодування
Микита Н.	4 (низький)
Ярина О.	7 (середній)
Варвара Г.	11 (високий)
Віолета Ц.	8 (середній)
Матвій М.	5 (низький)
Єгор Д.	12 (високий)
Миколай Ш.	11 (високий)
Владислав П.	8 (середній)
Ігор К.	12 (високий)
Ростислав Б.	11 (високий)
Мирослав Л.	11 (високий)
Аліна О.	9 (середній)

Аня Ш.	12 (високий)
Юля З.	6 (низький)
Вікторія К.	11 (високий)
Платон Ф.	11 (високий)
Настя Д.	12 (високий)
Віка Д.	10 (середній)
Максим Л.	4 (низький)
Світлана У.	11 (високий)
Галина О.	9 (середній)
Марта Х.	11 (високий)
Марк Г.	5 (низький)
Ксенія С.	12 (високий)
Максим В.	11 (високий)

4-6 балів – низький рівень

7-10 балів – середній рівень

11-12 балів – високий рівень

Таблиця 2.4.

Зведена таблиця результатів за методикою «Емоційна піктограма», у %

Рівень	Кількість випробовуваних
Низький	20 %
Середній	24 %
Високий	56 %

Рис. 2.2. Результати первинної діагностики за методикою
«Емоційна піктограма», у %

Так, у 56 % випробовуваних (14 осіб) мають високий рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що у молодших школярів відсутні труднощі в емоційній сфері.

У 24 % респондентів (6 осіб) виявлено середній рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, що свідчить про те, що в молодших школярів відзначаються незначні труднощі в емоційній сфері.

20 % випробовуваних (5 осіб) виявлено низький рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що в молодших школярів є труднощі в емоційній сфері.

Отже, можна констатувати, що 52 % випробовуваних (13 осіб) мають проблеми в емоційній сфері. У здобувачів початкової освіти спостерігаються проблеми у здатності розпізнати власні почуття та емоції, вони не можуть викликати потрібні емоції, не керують руйнівними емоціями та почуттями,

не здатні розуміти емоції та почуття інших, що сприяє проблемі вибудовування конструктивних взаємовідносин з оточуючими. На підставі отриманих даних були реалізовані організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

2.2. Формувальний етап дослідження

Одним з ефективних засобів розвитку емоційного інтелекту є мистецтво. Художня діяльність сприяє емоційній експресії, допомагає здобувачам початкової освіти глибше усвідомлювати свої почуття, а також розвивати вміння співчувати та взаємодіяти з оточуючими. Залучення мистецтва в освітній процес створює унікальні можливості для інтеграції емоційних, соціальних та когнітивних навичок, що є важливими для загального розвитку молодших школярів. Однак для ефективної реалізації даного потенціалу в навчальному процесі необхідно створити відповідні організаційно-педагогічні умови [35]. Це передбачає використання спеціально спроектованих методів, залучення педагогів з відповідними навичками, а також створення ресурсного середовища, яке б сприяло творчій діяльності учнів. У рамках даного дослідження буде розглянуто організаційно-педагогічні умови, які можуть сприяти розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

Організаційно-педагогічні умови визначають ефективність навчально-виховного процесу. Дане поняття охоплює різні аспекти освітньої діяльності, включаючи навчальні програми, методики викладання, організацію навчального середовища та взаємодію між усіма учасниками освітнього процесу.

1. Інтеграція мистецтва в навчальний процес. Мистецтво, незалежно від його форми – живопис, музика, театр чи танець – надає можливість здобувачам початкової освіти сприймати та виражати емоції. Наприклад, заняття образотворчим мистецтвом дозволяють молодшим школярам не лише вивчити техніки малювання, а й виявити свої почуття через кольори та

форми. Здобувачі початкової освіти можуть створювати малюнки, які відображають їх емоційний стан, таким чином, вчаться ідентифікувати мізерні емоції: радість, сум, страх, тривогу. Це, у свою чергу, сприяє глибшому розумінню себе та інших, що є важливим аспектом емоційного інтелекту.

Важливою формою мистецької інтеграції є театральна діяльність. Учасники театральної гри мають змогу перевтілюватись в різних персонажів, що дозволяє їм практикувати емпатію. Відтворюючи характер та емоції персонажів, здобувачі початкової освіти вчаться розуміти емоції інших, що є важливим стримуючим фактором для розвитку комунікативних навичок. Відзначимо, що під час вистав або сценічних ігор учні початкових класів отримують досвід роботи в групі, що сприяє розвитку їх соціальних навичок.

Музика є ще одним потужним інструментом для розвитку емоційного інтелекту. Вивчення музичних творів, акомпанування, виконання пісень допомагає здобувачам початкової освіти відчувати емоційний контекст музики та висловити власні переживання. Заняття музикою не лише допомагають молодшим школярам навчитися виражати свої почуття, але й сприяють розвитку уважності та слуху, що також є важливим елементом емоційного інтелекту [70].

На основі цього підходу формуються комплексні заняття, що інтегрують мистецтво у навчальний процес. Вони спрямовані на всебічний розвиток емоційного інтелекту учнів початкової школи, використовуючи не лише музику, а й інші форми мистецтва для створення гармонійного навчального середовища.

Комплекс занять з інтеграції мистецтва в навчальний процес для розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти.

Загальні цілі:

– розвивати емоційний інтелект учнів через різноманітні види мистецтва;

– сприяти навчанню експресії емоцій, їх розпізнанню та саморегуляції;

– заохочувати активну участь у творчих процесах.

Заняття 1: Введення в емоції через живопис

Тема: Визначення і вираження емоцій через кольори.

Опис: Учні розглядають кольори, які асоціюються з певними емоціями.

Обговорюють, які емоції викликає кожен колір.

Завдання:

– намалювати абстрактну картину, використовуючи лише ті кольори, які відповідають обраній емоції (радості, печалі, гніву тощо);

– презентувати свої роботи і пояснити вибір кольорів.

Заняття 2: Музика та емоції

Тема: Вплив музики на настрій.

Опис: Учні слухають різні музичні композиції та обговорюють, які емоції у них викликають.

Завдання:

– визначити три композиції, які викликають різні емоції, та зробити колаж із зображень, що асоціюються з цими емоціями;

– презентувати колажі та обговорити їх.

Заняття 3: Творчий театр

Тема: Вираження емоцій через гру.

Опис: Учні розробляють короткі сценки, які демонструють різні емоції.

Завдання:

– поділитися на групи та створити сценки на задані теми (дружба, конфлікт, радість);

– виступити перед класом та обговорити емоції, що були продемонстровані.

Заняття 4: Поетичний експеримент

Тема: Вираження емоцій за допомогою поезії.

Опис: Учні знайомляться з віршами, що виражають різні почуття.

Завдання:

– написати власний вірш, який передаватиме обрану емоцію;

– прочитати вірші вголос та обговорити їх з класом.

Заняття 5: Мистецтво візуалізації

Тема: Візуалізація емоцій.

Опис: Учні працюють з матеріалами для створення візуальних образів своїх почуттів.

Завдання:

- створити колаж, який відображає їх емоційний стан у даний момент;
- обговорити, як вони відчують свої емоції через створені роботи.

Рефлексія

Після кожного заняття проводиться рефлексія, де учні можуть поділитися своїми відчуттями та думками про виконане.

Організація спільних виставок робіт учнів, щоб вони могли ділитися своїми емоційними переживаннями з батьками та іншими учнями.

Заняття 6: Заключне заняття

Тема: Управління емоціями [70]

Опис: Провести заняття з використанням ігор, які допоможуть здобувачам початкової освіти навчитися саморегуляції емоцій.

Завдання:

- обговорити техніки релаксації та управління емоціями;
- проводити практичні вправи, щоб навчити учнів справлятися з негативними емоціями.

2. Створення емоційно сприятливого середовища. Емоційно сприятливе середовище включає атмосферу підтримки, довіри, прийняття та відкритості, що дозволяє здобувачам початкової освіти відчувати себе комфортно і безпечно для вираження своїх почуттів та думок. У межах початкової освіти важливо, щоб учні мали можливість взаємодіяти, спілкуватися та висловлювати себе без страху осуду [52].

Етапи створення емоційно сприятливого середовища:

А) Створення простору для творчості

Оформлення класу: Приготуйте клас так, щоб він був затишним і надихаючим. Використовуйте яскраві кольори, виставки робіт учнів, зони для творчості, які спонукають до самовираження.

Місця для відпочинку. Створіть куточки для відпочинку з м'якими подушками і книгами, де діти можуть усамітнитися, щоб поміркувати або відволіктися.

Б) Активація емоцій через мистецтво.

Малювання та живопис: Проведіть заняття, під час яких діти можуть малювати свої емоції, наприклад, малюючи «щастя», «сум», «страх». Це допомагає їм виявляти і розуміти свої емоції.

Театралізовані ігри: Організуйте заняття, на яких учні втілюють героїв казок або створюють власні сценарії. Діти повинні відображати емоції персонажів, що сприяє розвитку їхньої емпатії.

В) Групова співпраця

Проекти у малих групах: Діти можуть працювати у групах над спільними художніми проектами. Це можуть бути колективні малюнки або театральні постановки, що спонукають до співпраці, комунікації та розвитку соціальних навичок.

Обговорення: Після виконання проектів проводьте обговорення, де кожен учасник може висловити свої враження, емоції та думки про результати роботи.

Г) Позитивна атмосфера і зворотний зв'язок

Заохочення: Використовуйте схвалення та позитивний зворотний зв'язок, щоб діти відчували себе визнаними. Наприклад, відзначайте кожного учня за його внесок у груповий проект.

Створення традиції. Введіть традицію завершення заняття обговоренням, де кожен може висловити, що йому сподобалося, і як він відчувається.

Д) Розвиток емоційного словника

Використання мистецтва для навчання нових слів: Проводьте заняття, на яких учні знайомляться з новими емоційними термінами під час перегляду картин або виконання пісень. Наприклад, обговоріть, які емоції викликає та чи інша картина, що малює художник.

Приклад заняття:

Тема: «Емоції в кольорах» [17]

Мета: Навчити здобувачів початкової освіти розпізнавати та висловлювати свої емоції через кольори.

Перебіг:

Вступ (10 хв.): Обговорення, що таке емоції, які вони мають, як їх можна виразити.

Практична частина (30 хв.): Діти отримують аркуші паперу і фарби. Вони малюють свої емоції, використовуючи кольори (наприклад, червоний – гнів, жовтий – радість).

Презентація (15 хв.): Кожен учень коротко розповідає про свою роботу, пояснюючи, які кольори використав і чому.

Обговорення (15 хв.): Всі діти обговорюють роботи одне одного, вчать слухати та давати конструктивний зворотній зв'язок.

3. Розвиток навичок емоційного сприйняття. Емоційне сприйняття включає вміння розпізнавати та усвідомлювати власні емоції, а також емоції оточуючих. Важливо, щоб здобувачі початкової освіти вчилися виражати свої почуття, розуміти почуття інших та реагувати на них відповідно. Навички емоційного сприйняття формуються в процесі взаємодії з оточуючими людьми та середовищем, а мистецтво надає унікальні можливості для розвитку даних навичок:

- *визначення цілей та завдань.* Перш ніж почати реалізацію, важливо визначити конкретні цілі. Це можуть бути: розпізнавання і вираження власних емоцій; розуміння емоцій інших людей; розвиток емпатії; поліпшення комунікаційних навичок.

▪ *вибір форматів мистецтва.* Можна обрати різні види мистецтва для роботи, які можуть допомогти у розвитку емоційного сприйняття:

- а) візуальне мистецтво: малювання, живопис, скульптура;
- б) музика: слухання, виконання, імпровізація;
- в) театр: акторська майстерність, драматизація казок;
- г) танець: вираження через рух.

Практичні заняття:

А) Візуальне мистецтво

Завдання: Попросіть учнів малювати свої емоції. Визначте кольори, які асоціюються з певними почуттями. Обговоріть, чому вони вибрали ті чи інші кольори та форми.

Обговорення: Проведіть групову дискусію, де кожен ділиться своїми малюнками та пояснює, що вони означають.

Б) Музика

Завдання: Слухання різних музичних творів. Запропонуйте учням закрити очі та уявити, які емоції викликає ця музика.

Обговорення: Після прослуховування обговоріть почуття, які виникли, та поняття асоціацій.

В) Театр

Завдання: Використовуйте драми або казки. Попросіть дітей розіграти сцени, що демонструють різні емоції.

Обговорення: Обговоріть, як персонажі відчувають і чому, та заохочуйте дітей ділитися власними емоціями на подібні ситуації.

Г) Танцювальні практики

Завдання: Створіть танець, що відображає певну емоцію (радість, сум, гнів). Залучіть учнів до вільного танцю, де вони можуть виражати свої почуття через рух.

Обговорення: Після заняття обговоріть, які емоції відчували під час виконання.

Рефлексія: Після кожного заняття важливо проводити рефлексивні сесії. Питання можуть включати:

- Які емоції ти відчував під час заходу?
- Чи вдалося тобі зрозуміти емоції інших?
- Які техніки або методи тобі сподобалися найбільше?

4. Інноваційні методи навчання передбачають інтерактивний, дослідницький та творчий підходи, які сприяють активному залученню учнів до навчального процесу. Усвідомлення важливості емоційного інтелекту в навчальному процесі вимагає від педагогів впровадження інноваційних методів. Однією з таких стратегій може бути проєктне навчання, яке передбачає створення мистецьких проєктів, що об'єднують творчість і навчання. Наприклад, проєкти, які включають елементи драми, літератури та образотворчого мистецтва, можуть сприяти розвитку комунікативних навичок, критичного мислення та емоційної свідомості здобувачів початкової освіти. Крім того, інтеграція технологій у навчальний процес, такі як використання мультимедійних ресурсів, дозволяє створити більш динамічне навчальне середовище, яке стимулює інтерес учнів і, відповідно, їх емоційну залученість. Використання сучасних технологій у поєднанні з мистецькими активностями загалом сприяє формуванню креативної особистості, здатної до самовираження та розуміння емоцій інших [16].

Необхідно зазначити, що ефективність впровадження інноваційних методів навчання залежить від підготовленості педагогів. Вчителі повинні мати надзвичайно високий рівень емоційного інтелекту, що дозволить їм створювати підтримуюче та безпечне навчальне середовище, в якому учні матимуть можливість вільно виражати свої почуття. Як наслідок, педагогічні кадри повинні проходити підготовку в галузі розвитку емоційного інтелекту та проведення мистецьких заходів.

Процес реалізації інноваційних методів навчання для розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти із використанням мистецтва можна розбити на кілька етапів:

Етап 1: Підготовка

Аналіз потреб. Визначити, які аспекти емоційного інтелекту потребують розвитку у здобувачів початкової освіти (наприклад, самоусвідомлення, емпатія, управління емоціями).

Ознайомлення з мистецькими формами: Оберіть мистецькі засоби, які плануєте використовувати (музика, живопис, театр, танець тощо).

Підготовка навчальних матеріалів: Розробіть план уроків, включаючи різноманітні діяльності, орієнтовані на розвиток емоційного інтелекту.

Етап 2: Впровадження методів [47]

Створення емоційного середовища: Залучення здобувачів початкової освіти до обговорення емоцій, використовуючи мистецькі твори (картини, музичні композиції) як відправну точку.

Заняття з мистецтвом. Організуйте творчі майстер-класи (малювання, спів, театр), де діти зможуть виразити свої почуття та навчитись розпізнавати їх у інших.

Групові ігри та вправи. Використовуйте ігри, що сприяють розвитку співпраці й емпатії (рольові ігри або театралізації).

Етап 3: Рефлексія та обговорення

Аналіз переживань. Після кожного заняття проводьте рефлексію, де діти можуть обговорити свої емоції, переживання та враження.

Спостереження за змінами. Проведення спостереження за прогресом дітей у розумінні власних емоцій та емоцій інших.

Критичне мислення. Запропонуйте дітям обговорити, як вони можуть використовувати отримані навички у повсякденному житті.

Етап 4: Завершення та оцінка

Оцінка результатів: Використовуйте анкети або бесіди для визначення змін у емоційному інтелекті дітей після курсу.

Виставка творчих робіт. Організація виставки, де здобувачі початкової освіти можуть представити свої мистецькі роботи, що ілюструють розвиток емоційного інтелекту.

5. Формування емоційно-інтелектуальних навичок педагогів.

Педагоги відіграють вирішальну роль у розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти. Вони не лише передають знання, а й формують емоційну атмосферу в класі. Емоційно-інтелектуально зрілі вчителі здатні створювати сприятливе середовище для навчання, де діти можуть вільно висловлювати свої почуття та думки. Це, у свою чергу, сприяє розвитку навичок емпатії, саморегуляції та соціальної свідомості у молодших школярів [56].

Формування емоційно-інтелектуальних навичок у педагогів є важливим аспектом їх професійного розвитку, оскільки ці навички сприяють більш ефективному спілкуванню з учнями, створенню позитивного навчального середовища та зменшенню стресу. Даний процес може бути поділений на кілька етапів:

1. Оцінка початкового рівня емоційного інтелекту

Методи:

Анкетування: використання спеціально розроблених анкет для виявлення рівня емоційного інтелекту педагогів.

Самоаналіз: проведення тренінгів, на яких педагоги можуть рефлексувати своє ставлення до емоцій та їх управління.

2. Освітлення концепції емоційного інтелекту

Дії:

Проведення семінарів: запрошення експертів, психологів або тренерів, які зможуть донести основні поняття емоційного інтелекту (самоусвідомлення, управління емоціями, емпатія, соціальні навички).

Література: надання списку рекомендованої літератури та ресурсів щодо емоційного інтелекту.

3. Інтерактивне навчання

Методи:

- *рольові ігри*: проведення занять, де педагоги можуть в практичних ситуаціях відпрацьовувати навички емпатії та управління емоціями;

- *групові дискусії*: обговорення реальних ситуацій з практики, ділення досвідом, обмін думками.

4. *Практичне впровадження*

Завдання:

- впровадження технік управління стресом у повсякденну діяльність: дихальні вправи, медитація;

- реалізація проектів у класі, які сприяють розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти

5. *Рефлексія та зворотний зв'язок*

Методи:

- проведення регулярних рефлексивних сесій, на яких педагоги можуть обговорити свої успіхи та труднощі в впровадженні навичок емоційного інтелекту;

- збір зворотного зв'язку від учнів, колег та адміністрації для оцінки змін у поведінці та атмосфері у навчальному закладі [29].

6. Залучення батьків. Батьки є першими педагогами у житті дітей. Їхня роль у формуванні соціальних навичок, вміння спілкуватися та управлінні емоціями невід'ємна. Взаємодія між батьками і дітьми, їхнє спільне проведення часу, обговорення емоцій та переживань – це власне ті чинники, які значно впливають на формування емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти. Батьки, які виявляють інтерес до емоційних переживань своїх дітей, створюють безпечне середовище для вираження почуттів, що сприяє розвитку емоційної зрілості.

Процес реалізації може бути структурований в кілька етапів:

Етап 1

Дослідження потреб: Проведіть опитування серед батьків та здобувачів початкової освіти, щоб виявити їхні інтереси та рівень знань про емоційний інтелект.

Розробка курсу. Створіть програму, яка включатиме різноманітні види мистецтв (живопис, музика, театр, танець) та їхнє використання для розвитку емоційного інтелекту.

Визначення цілей. Сформулюйте конкретні цілі, які ви хочете досягти (збільшення рівня емоційної обізнаності, розвиток емпатії, покращення комунікативних навичок тощо) [47].

Етап 2

Інформаційні семінари. Організуйте семінари або батьківські збори, на яких представте програму. Поясніть, як мистецтво може сприяти розвитку емоційного інтелекту.

Запрошення до участі. Попросіть батьків долучитися до активностей, запропонуйте їм стати партнерами в проєктах (відкриті уроки, майстер-класи).

Етап 3

Заняття з мистецтва. Проводьте заняття з живопису, де діти і батьки можуть висловлювати свої емоції через образотворче мистецтво. Наприклад, малювання «Емоційних пейзажів».

Музичні заняття. Організація занять з музичного виховання, де батьки та діти виконують пісні або ритмічні ігри, які стимулюють емоційне сприймання.

Театральні ігри. Залучення батьків у театралізовані вистави дозволяє розвивати емпатію та розуміння емоцій героїв. Створення казкових сцен або імпровізація за мотивами літератури заохочує дітей до вираження почуттів.

Танцювальні практики. Проводити танцювальні заняття, в яких батьки та діти можуть разом вивчати танці, що допомагає розвивати фізичну активність і емоційний зв'язок.

Креативні майстер-класи. Проводити гуртки, де разом з батьками діти вчаться створювати вироби (наприклад, ляльки, які можуть бути персонажами ігор) [16].

Етап 4

Моніторинг прогресу. Регулярно оцінюйте прогрес як дітей, так і батьків. Проводьте анкетування, щоб зрозуміти, як змінилися емоційні навички та взаємодія в родині.

Обговорення результатів. На батьківських зборах розглядайте результати реалізації програми, діліться успіхами, фіксуйте нові досягнення.

Етап 5

Планування майбутніх заходів. Залежно від отриманого досвіду, корегуйте програму та плануйте нові активності.

Формування батьківської спільноти. Створіть платформу (форуми, групи в соціальних мережах), де батьки можуть обмінюватися думками, результатами та ідеями щодо розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

2.3. Контрольний етап дослідження

Після реалізації програми розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва, було проведено повторну діагностику з використанням того самого діагностичного інструментарію. Модифікована методика «Сюжетні картинки» та методика «Емоційна піктограма» М. Кузьміщевої.

Мета контрольного етапу дослідження – визначення ефективності програми розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва.

Результати повторної діагностики за модифікованою методикою «Сюжетні картинки» представлені в таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Результати повторної діагностики за методикою «Сюжетні картинки»

І/ П дитини	Рівень емоційного ставлення
Микита Н.	середній
Ярина О.	середній
Варвара Г.	високий
Віолета Ц.	високий
Матвій М.	середній
Єгор Д.	високий
Миколай Ш.	низький
Владислав П.	середній
Ігор К.	середній
Ростислав Б.	високий
Мирослав Л.	високий
Аліна О.	високий
Аня Ш.	високий
Юля З.	високий
Вікторія К.	високий
Платон Ф.	середній
Настя Д.	високий
Віка Д.	високий
Максим Л.	високий
Світлана У.	високий
Галина О.	високий
Марта Х.	високий
Марк Г.	високий
Ксенія С.	середній
Максим В.	високий

0 балів – низький рівень

1-2 бали – середній рівень

3 бали – високий рівень

Таблиця 2.6.

Зведена таблиця результатів первинної та повторної діагностики за методикою «Сюжетні картинки», у %

Рівень	Первинна діагностика	Повторна діагностика
Низький	24 %	4 %
Середній	28 %	28 %
Високий	48 %	68 %

Рис. 2.3. Зведені показники первинної та повторної діагностики за методикою «Сюжетні картинки», у %

68 % випробовуваних (17 осіб) мають високий рівень емоційного ставлення до моральних норм. Це свідчить про те, що у здобувачів

початкової освіти емоційні реакції адекватні, яскраво виражені, проявляються в міміці, активній жестикуляції.

У 28 % респондентів (7 осіб) виявлено середній рівень емоційного ставлення до моральних норм, це свідчить про те, що у здобувачів початкової освіти емоційні реакції неадекватні, або адекватні, але слабо виражені.

Під час зіставного аналізу первинної та повторної діагностики отримано такі результати:

– у 20 % випробовуваних (5 осіб) показали кращі результати від попередніх;

– у 4 % випробовуваних (1 особа) виявлено низький рівень емоційного ставлення до моральних норм, що свідчить про те, що у здобувачів початкової освіти спостерігається або ж відсутність емоційних реакцій, або неадекватність емоційних реакцій.

Таблиця 2.7.

Результати повторної діагностики за методикою «Емоційна піктограма»

І/ П дитини	Рівень диференціації адекватності кодування
Микита Н.	10 (середній)
Ярина О.	7 (середній)
Варвара Г.	11 (високий)
Віолета Ц.	11 (високий)
Матвій М.	5 (низький)
Єгор Д.	12 (високий)
Миколай Ш.	11 (високий)
Владислав П.	12 (високий)
Ігор К.	12 (високий)
Ростислав Б.	11 (високий)
Мирослав Л.	11 (високий)
Аліна О.	11 (високий)
Аня Ш.	12 (високий)

Юля З.	10 (середній)
Вікторія К.	11 (високий)
Платон Ф.	11 (високий)
Настя Д.	12 (високий)
Віка Д.	10 (середній)
Максим Л.	10 (середній)
Світлана У.	11 (високий)
Галина О.	12 (високий)
Марта Х.	11 (високий)
Марк Г.	10 (середній)
Ксенія С.	12 (високий)
Максим В.	11 (високий)

4-6 балів – низький рівень

7-10 балів – середній рівень

11-12 балів – високий рівень

Результати повторної діагностики за методикою «Емоційна піктограма» подано в таблиці 2.7. Зведені показники первинної та повторної діагностики за методикою М. Кузьміщевої «Емоційна піктограма» подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Зведена таблиця результатів первинної та повторної діагностики за методикою «Емоційна піктограма», у %

Рівень	Первинна діагностика	Повторна діагностика
Низький	20 %	4 %
Середній	24 %	24 %
Високий	56 %	72 %

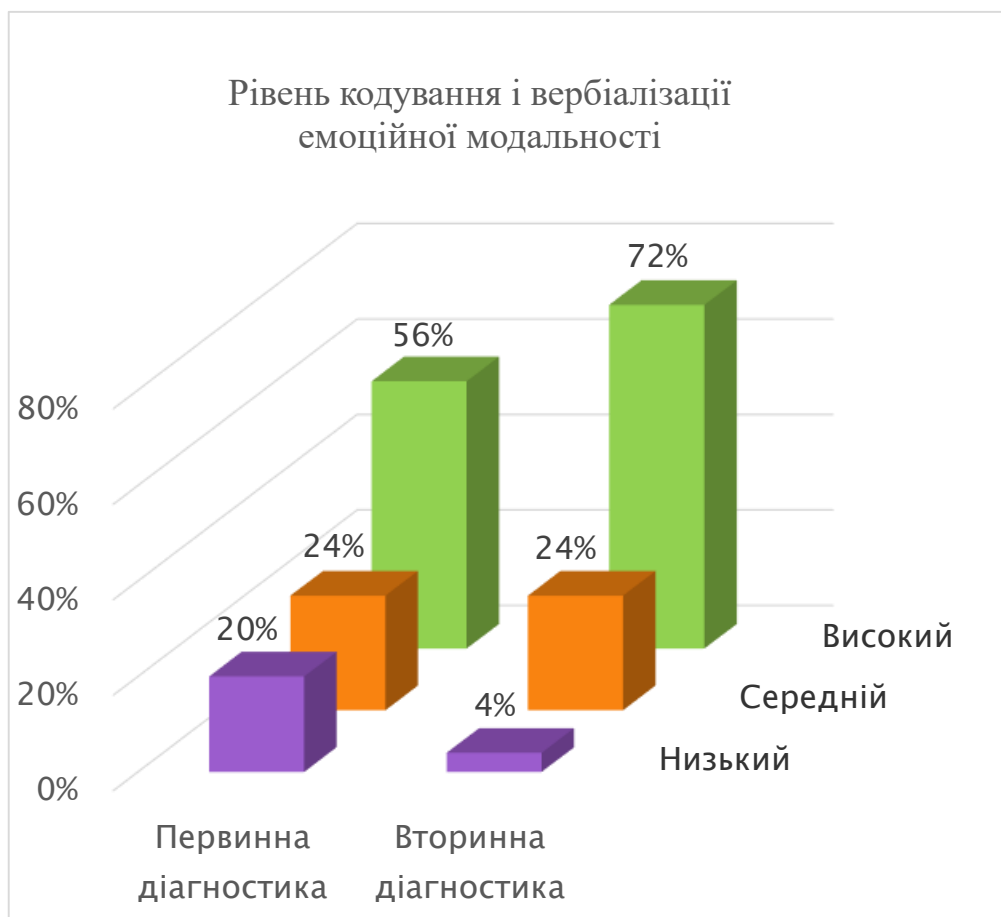

Рис. 2.4. Зведені показники первинної та повторної діагностики за методикою «Емоційна піктограма», у %

72 % випробовуваних (18 осіб) мають високий рівень кодування та вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що у здобувачів початкової освіти відсутні труднощі в емоційній сфері.

У 24 % респондентів (6 осіб) виявлено середній рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, що свідчить про те, що у них відзначаються незначні труднощі в емоційній сфері.

Під час зіставного аналізу первинної та повторної діагностики отримано такі результати:

– у 16 % випробовуваних (4 особи) показали кращі результати від попередніх;

– у 4 % випробовуваних (1 особа) виявлено низький рівень кодування та вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що у здобувачів початкової освіти є труднощі в емоційній сфері.

Отже, констатуємо, що за обома методиками лише у 4 % випробовуваних (1 особа) є проблеми в емоційній сфері. У них спостерігаються проблеми у здатності розпізнати власні почуття та емоції, вони не можуть викликати потрібні емоції, не керують руйнівними емоціями та почуттями, не здатні розуміти емоції та почуття інших, що сприяє проблемі вибудовування конструктивних взаємовідносин з оточуючими.

Таким чином, реалізовані нами організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва виявилася ефективним засобом і сприяли розвитку самосвідомості (знання того, що відчуває здобувач початкової освіти, та використання цих знань), саморегуляції, мотивації (використання емоційних вподобань для направлення діяльності до поставлених цілей), емпатії та соціальних навичок (гарне володіння емоціями у взаємовідносинах).

2.4. Методичні рекомендації щодо розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва

Для ефективного розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва доцільно реалізувати низку методичних підходів:

1. Інтеграція творчості та емоцій. Потрібно заохочувати дітей створювати мистецькі твори, що відображають їхні емоції, або ж влаштовувати імпровізації, під час яких вони можуть виявляти свої почуття через мистецтво. Творчість – це не лише вираження індивідуальності, а й спосіб пізнання світу та самого себе. Уроки мистецтва заохочують дітей до самовираження, що сприяє розвитку їхньої емоційної свідомості. Власне через мистецтво здобувачі початкової освіти вчаться розпізнавати емоції – свої та інших, завдяки вираженню цих емоцій у своїх малюнках та творчих

проектах. Таким чином, учні не лише зможуть донести до глядача своє бачення, але й вчаться зрозуміти емоції, що стоять за творчістю інших. Також важливою складовою інтеграції творчості та емоцій є здатність здобувачів початкової освіти до реакції на мистецтво інших. Обговорення картин, скульптур або музики під час уроків мистецтва стимулює дітей до аналізу емоційного контексту творінь, формуючи вміння співпереживати. Такі дискусії дозволяють дітям бачити різні перспективи та розуміти, як мистецтво може викликати різні емоції залежно від інтерпретації [17].

Зазначимо, що уроки мистецтва також створюють можливості для командної роботи. Проекти, що потребують співпраці, наприклад, створення спільної виставки чи театральної вистави – допомагають дітям розвивати соціальні навички, які є важливими для розвитку емоційного інтелекту. Вони навчаються слухати один одного, враховувати думки інших та працювати над спільною метою, що є основоположним аспектом емоційного розвитку.

2. Групові проекти. Організовувати роботу в командах, акцентуючи увагу на важливості спільного творчого процесу. Мистецтво забезпечує унікальні можливості для вивчення та вираження емоцій. Проекти, пов'язані з мистецтвом, можуть включати в себе різноманітні техніки – живопис, малювання, театр, музику та танець. Заняття мистецтвом допомагають здобувачам початкової освіти краще розуміти свої емоції, розвивати емпатію та взаєморозуміння. Зокрема, групові проекти на уроках мистецтва можуть служити платформою для розвитку групової динаміки, комунікаційних навичок та емоційної підтримки. Вони дозволяють учням взаємодіяти, ділитися ідеями, а також навчатися вирішувати конфлікти. Наприклад, робота над спільним проектом – створення виставки або ж театральної постановки певним чином стимулює співпрацю та потребу слухати інших. Наприклад, *творча виставка «Емоції у кольорі»*. Учні працюють у групах над створенням художніх творів, присвячених різним емоціям. Кожна група обирає одну емоцію (радість, гнів, сум тощо) і створює колективний твір, який найкраще її відображає. Наприкінці проекту відбувається виставка, де

учні пояснюють свою творчість та висловлюють, як ця емоція впливає на них.

- *Театральна міні-постановка.* Учні діляться на групи та створюють короткі сценки, що ілюструють емоційні ситуації (дружба, конфлікт, підтримка). Це не тільки сприяє розвитку акторських здібностей, але й дозволяє здобувачам початкової освіти відчувати та обговорити емоції, що виникають у цих ситуаціях.

- *Вокально-музичне співробітництво.* Групи учнів обирають пісні, які мають емоційний зміст, та виконують їх. Після кожного виступу учні обговорюють, які емоції вони відчували під час виконання та прослуховування пісні, як це вплинуло на їхнє сприйняття.

- *Майстерня «Словом – по емоціях».* Учні створюють вірші або ж короткі оповідання на основі емоцій, які вони переживають щодня. Під час читання власних творів учні діляться своїми думками та відчуттями, а також намагаються зрозуміти почуття інших [29].

Проекти, засновані на мистецтві, не лише стимулюють творчість, але й створюють безпечний простір для вираження власних почуттів, що є необхідним для формування всебічно розвиненої особистості.

3. Обговорення та рефлексія. Після виконання творчих завдань потрібно проводити дискусії, заохочуючи дітей ділитися своїми переживаннями. Обговорення творів мистецтва та процесу їх створення може значно сприяти розвитку емоційного інтелекту. Коли учні діляться своїми думками про власні роботи або ж роботи однокласників, вони вчаться аналізувати не лише естетичні, але й емоційні аспекти мистецтва.

Слухання та емпатія. Обговорення з іншими сприяє розвитку навичок активного слухання. Учні повинні вміти чути та усвідомлювати емоції, які висловлюють інші. Це формує базу для емпатії – здатності розуміти та відчувати емоції інших.

Самоусвідомлення. Обговорення своїх емоцій, пов'язаних зі створенням мистецької роботи, посилює самоусвідомлення. Учні вчаться

розпізнавати свої власні почуття, що є основою для розвитку емоційного інтелекту.

Конструктивна критика. Надання і прийняття зворотного зв'язку під час обговорень допомагає учням навчитися критично мислити, аналізуючи власні емоції та реакції на роботу інших. Це формує навички регуляції емоцій.

Рефлексія – це процес осмислення пережитого досвіду. Уроки мистецтва пропонують широкі можливості для рефлексії щодо власних емоційних переживань.

Письмова рефлексія. Завдання, у яких учні записують свої думки та почуття після завершення проекту, можуть допомогти краще зрозуміти свої емоції. Це може бути формою діалогу з самими собою, де учні виявляють та аналізують свої емоційні реакції.

Групова рефлексія. Власне обговорення в групах може сприяти колективному навчанні. Учні можуть ділитися своїми переживаннями та отримувати нові перспективи на своє мистецьке вираження. Це власне підвищує рівень довіри та відкритості в класі.

Зв'язок з життям. Рефлексія також може стосуватися зв'язку мистецького досвіду з реальним життям. Це сприяє розвитку критичного мислення та усвідомлення того, як емоції можуть впливати на повсякденні ситуації [48].

Отже, уроки мистецтва можуть стати ефективним середовищем для розвитку емоційного інтелекту через обговорення та рефлексію. Дані процеси не лише допомагають здобувачам початкової освіти краще зрозуміти свої емоції, але й забезпечують навички, які виходять за межі мистецької діяльності, впливаючи на їхнє соціальне життя та успішність в інших сферах. Інтеграція обговорення та рефлексії в навчальний процес може стати важливим кроком на шляху до формування емоційно інтелектуальних особистостей нового покоління.

4. Ігри на розвитку емоційної грамотності. Використання ігор, які допоможуть здобувачам початкової освіти ідентифікувати та називати різні емоції, розуміючи їхнє походження та вплив. Ігри можуть бути як індивідуальними, так і груповими, і вони пропонують здобувачам початкової освіти можливість впоратися з емоціями у безпечному середовищі. Наведемо приклад ігор, які сприятимуть розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва:

- *емоційні картки.* Підготуйте картки з зображеннями різних емоцій (радість, сум, страх, здивування тощо). Учні по черзі витягують картку і повинні зобразити цю емоцію за допомогою міміки, жестів або ж малюнку. Інші учасники намагаються вгадати емоцію;

- *відбір музики до емоцій.* Запропонуйте учням прослухати різні музичні твори і вибрати один, який, на їхню думку, найкраще передає певну емоцію (наприклад, сум, радість, спокій). Потім обговоріть з класом, чому вони обрали саме цей твір [70];

- *малюнок емоцій.* Нехай учні намалюють картину, що відображає їхні емоції в даний момент. Після завершення малювання, вони можуть поділитися своїми переживаннями з класом, пояснюючи, чому обрали ті чи інші кольори та форми;

- *історії емоцій.* Поділіть учнів на групи та дайте кожній групі картки з різними емоціями. Вони повинні створити коротку історію або сценку, яка ілюструє вибрану емоцію, і представити її класу;

- *театр емоцій.* Запропонуйте учням виступити у коротких сценках, в яких потрібно зображати персонажів з різними емоціями. Інші учні повинні вказати, які емоції вони бачили;

- *емоційний колаж.* Дайте учням різноманітні журнали і матеріали для творчості, щоб вони створили колаж, що відображає їхні емоції. Після роботи над колажем, учні можуть презентувати свої творіння та пояснити вибір зображень та кольорів;

- *емоційний журнал*. Запропонуйте учням вести емоційний журнал протягом тижня, де вони записуватимуть свої емоції та події, які їх викликали. Після тижня обговоріть з ними їхні записи і проведіть бесіду про емоційні реакції та способи їх вираження.

Гра «Емоційні маски»

Мета гри: Розвивати вміння розпізнавати та висловлювати свої емоції.

Опис гри:

Підготуйте картонні маски (можна використовувати вже готові або виготовити їх разом з дітьми) з різними виразами обличчя: радість, сум, злість, страх, здивування тощо.

Кожен учень обирає маску та намагається відтворити емоцію, яка зображена на ній, через міміку, жести та голос. Інші учасники повинні вгадати, яку емоцію відтворює їхній однокласник. Після кожної відгадки розігруйте дискусію, де учні можуть поділитися своїми думками про ситуації, коли вони відчували дану емоцію.

Гра «Картки емоцій» [17]

Мета гри: збагачення словникового запасу, пов'язаного з емоціями, та навчати їх вираженню.

Опис гри:

Підготуйте картки з ілюстраціями, що зображують різні емоції, та словами, які їх описують (наприклад, «щастя», «сум», «злість», «недовіра»). Розділіть клас на невеликі групи і роздайте кожній групі по набору карток. Кожна група обирає одну картку і повинна представити її іншим, використовуючи мистецькі засоби: малюнок, коротку театралізовану сцену або вірш. Інші групи повинні вгадати, яку емоцію намагається донести творча група.

У процесі даної гри учні розвиватимуть креативність та вміння виражати емоції через мистецтво.

Гра «Галерея емоцій»

Мета гри: сприяє розвитку емоційної свідомості та вміння співпереживати.

Опис гри:

Попросіть учнів створити малюнки або колажі, які відображають різні емоції. Можна використовувати журнали, кольоровий папір, фарби тощо. Після завершення роботи, організуйте «галерею», де учні можуть представити свої роботи іншим. Під час представлення кожен учасник пояснює, яку емоцію він намагався передати, і чому обрав саме цей спосіб її вираження. Запропонуйте іншим учням ставити питання або ділитися своїми відчуттями, коли вони дивляться на представлені роботи.

Дана гра допоможе здобувачам початкової освіти глибше розуміти емоції, навчить їх самовираженню та сприятиме розвитку емпатії.

Гра «Емоційні кольори» [48]

Мета гри: допомогти здобувачам початкової освіти визнати та висловити свої емоції через кольори та мистецтво.

Опис:

Підготовка: Вчитель готує різнокольорові фарби або кольорові олівці та листи паперу.

Проведення:

Вчитель розповідає, що різні кольори можуть викликати різні емоції (наприклад, червоний – це власне радість або злість, блакитний – спокій, жовтий – щастя тощо). Учні пропонується вибрати кольори, які асоціюються у них із певними емоціями, а потім намалювати свій «емоційний портрет» за допомогою цих кольорів.

Після завершення роботи, кожен учень презентує свій малюнок та пояснює, які емоції він або вона заклали в своє творіння.

У процесі даної гри здобувачі початкової освіти навчаться розпізнавати та висловлювати свої емоції, а також слухати та розуміти емоції інших.

Гра «Театр емоцій»

Мета гри: розвинути здатність здобувачів початкової освіти розуміти та висловлювати різні емоції через гру.

Опис:

Підготовка: заздалегідь готуються картки з назвами емоцій (радість, смуток, гнів, страх, здивування).

Проведення:

Учні діляться на групи по 3-5 осіб. Кожна група отримує картку з емоцією. Протягом 5-10 хвилин групи повинні підготувати коротку сценку (до 2-х хвилин) з використанням заданої емоції, не озвучуючи її, а лише демонструючи мімікою та жестами. Наприкінці кожна група презентує свою сценку, а інші учні намагаються вгадати, яка емоція була зображена.

У процесі даної гри здобувачі початкової освіти розвиватимуть навички невербальної комунікації, навчатися розуміти та відчувати емоції інших.

Висновки до розділу 2

Експериментальне дослідження було проведено нами на базі КЗ Маріупольський навчально-виховний комплекс «Ліцей-школа №48». Мета даного дослідження – виявлення рівня емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва. У якості діагностичного інструментарію було використано наступні методики: модифікована методика «Сюжетні картинки» та методика «Емоційна піктограма» (М. Кузьміщева).

Констатувальний етап дослідження засвідчив, що за методикою «Сюжетні картинки» переважна більшість 52 % випробовуваних (13 осіб) мають проблеми в емоційній сфері. У здобувачів початкової освіти спостерігаються проблеми у здатності розпізнати власні почуття та емоції, вони не можуть викликати потрібні емоції, не керують руйнівними емоціями та почуттями, не здатні розуміти емоції та почуття інших, що сприяє

проблемі вибудовування конструктивних взаємовідносин з оточуючими. На підставі отриманих даних була складена програма розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва.

Після реалізації програми розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва, було проведено повторну діагностику з використанням того самого діагностичного інструментарію. Під час зіставного аналізу первинної та повторної діагностики отримано такі результати: у 4 % випробовуваних (1 особа) виявлено низький рівень кодування та вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що у здобувачів початкової освіти є труднощі в емоційній сфері.

У 24 % респондентів (6 осіб) виявлено середній рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, що свідчить про те, що у них відзначаються незначні труднощі в емоційній сфері.

72 % випробовуваних (18 осіб) мають високий рівень кодування та вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що у здобувачів початкової освіти відсутні труднощі в емоційній сфері.

Констатуємо, що лише у 4 % випробовуваних (1 особа) за обома методиками є проблеми в емоційній сфері. У них спостерігаються проблеми у здатності розпізнати власні почуття та емоції, вони не можуть викликати потрібні емоції, не керують руйнівними емоціями та почуттями, не здатні розуміти емоції та почуття інших, що сприяє проблемі вибудовування конструктивних взаємовідносин з оточуючими.

Власне реалізовані організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва виявилася ефективним засобом та сприяли розвитку самосвідомості (знання того, що відчуває здобувач початкової освіти, та використання цих знань), саморегуляції, мотивації (використання емоційних вподобань для направлення діяльності до поставлених цілей), емпатії та соціальних навичок.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. Розглянуто проблеми розвитку емоційного інтелекту у психолого-педагогічній літературі, а також проаналізовано визначення ЕІ як наукової категорії та наукові моделі ЕІ в працях дослідників.

Емоційний інтелект (ЕІ) як концепція, науково обґрунтований інструмент, що описує вміння розпізнавати, розуміти і регулювати свої власні емоції та емоції інших. У психолого-педагогічній літературі існує багато досліджень, присвячених розвитку ЕІ, але проблема його повноцінного впровадження в освітні системи залишається невирішеною. Так, емоційний інтелект визначається по-різному у різних дослідників. Одним із найбільш поширених визначень є формулювання Д. Гоулмана, який відзначає, що ЕІ складається з п'яти основних компонентів: самосвідомість, саморегуляція, соціальна свідомість, навички взаємин та мотивація. Це визначення акцентує увагу на важливості емоцій у соціальних взаємодіях та їхній ролі у формуванні успішних особистісних і професійних відносин. Інші дослідники, такі як П. Саловеї та Дж. Мейер, пропонують більш технічні визначення, які підкреслюють когнітивні аспекти управління емоціями. За їхнім визначенням, емоційний інтелект включає вміння ідентифікувати емоції, використовувати емоції для поліпшення мислення, розуміти та аналізувати емоції, а також регулювати емоції для сприяння особистісному зростанню.

У науковій літературі існує кілька моделей емоційного інтелекту, найбільш відомими з яких є модель П. Саловеї і Мейера, а також модель Д. Гоулмана. Модель П. Саловеї і Мейера акцентує на чотирьох основних здібностях: перцепція емоцій, використання емоцій, розуміння емоцій і управління емоціями. Кожен з цих аспектів важливий для всебічного розвитку ЕІ і може бути адаптований для використання в освітніх програмах.

Модель Д. Гоулмана, у свою чергу, зосереджується більше на взаємозв'язках між особистісними якостями і емоційним інтелектом,

наголошуючи на значенні соціально-емоційних навичок у контексті навчання та розвитку. Ця модель стала основою для багатьох програм з виховання ЕІ у школах. Попри значний прогрес у вивченні емоційного інтелекту, існує ряд проблем, які стримують його ефективний розвиток у психолого-педагогічній практиці. По-перше, відсутність єдиного стандарту або методу оцінки ЕІ у навчальних закладах ускладнює його впровадження у навчальні плани. Багато педагогів не мають достатньої підготовки для навчання студентів навичкам емоційного інтелекту, що призводить до нерівномірного розвитку цих навичок серед учнів. По-друге, недостатня визнаність важливості емоційного інтелекту у традиційних навчальних системах часто призводить до того, що на нього не звертають увагу. Традиційна освіта переважно зосереджується на академічних знаннях і навичках, залишаючи поза увагою емоційні та соціальні аспекти навчання.

2. Виокремлено базові компоненти та показники емоційного інтелекту.

Емоційний інтелект складається з кількох ключових компонентів: усвідомленість емоцій, управління емоціями, мотивація, емпатія та соціальні навички. Усвідомленість емоцій – це здатність розпізнавати та розуміти свої емоції, а також емоції інших людей. Управління емоціями – це вміння контролювати свої емоції та реагувати на емоції інших. Мотивація – це внутрішній рух досягнення цілей, підтримуваний емоційними факторами. Людина, яка має високий рівень мотивації, може зберігати позитивний настрій і бути стійкою до невдач, наприклад, готуючись до іспитів або виконуючи проект під тиском. Емпатія – це здатність усвідомлювати та розуміти емоції інших людей. Емпатична людина може зрозуміти, коли колеги відчувають перевантаження на роботі, і запропонувати допомогу, що покращує командну атмосферу.

Соціальні навички – це вміння налагоджувати стосунки з іншими, управляти ними та переконувати. Людина з високими соціальними навичками може успішно вести переговори або мотивувати команду досягати

спільних цілей. Показники емоційного інтелекту можуть включати самосвідомість, регуляцію емоцій, міжособистісні навички, управління стресом та здатність до спілкування. Самосвідомість – це усвідомлення власних емоцій, яке може проявлятися, наприклад, у здатності розпізнавати моменти незадоволення і брати відповідальність за власні дії. Регуляція емоцій – здатність контролювати свої емоції, що включає стратегічні способи подолання негативних емоцій, такі як позитивне мислення. Міжособистісні навички – вміння створювати та підтримувати позитивні контакти з іншими є важливим аспектом емоційного інтелекту. Особа з такими навичками може легко встановити зв'язок з новими знайомими. Управління стресом – це вміння справлятися з тиском. Здатність до спілкування – це вміння виражати свої думки та почуття зрозуміло та конструктивно. Ефективний комунікатор може обговорювати навіть найскладніші теми без конфлікту.

3. Розкрито методи розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти.

Ігри, які вимагають від здобувачів початкової освіти взаємодії, можуть суттєво покращити емоційний інтелект. Рольові ігри, сценки з емоційними конфліктами та інші активності на основі гри дозволяють дітям практикувати навички емпатії, розуміння емоцій інших і вираження власних почуттів. Важливо створити класну атмосферу, в якій учні можуть відкрито обговорювати свої емоції. Це може стосуватися певних ситуацій, які викликали у них радість, гнів або тривогу. Педагоги можуть використовувати літературу та художні твори для стимуляції обговорення, допомагаючи учням ідентифікувати емоції персонажів і порівнювати їх з власними переживаннями.

Навчання здобувачів початкової освіти базовим технікам усвідомленості та медитації може допомогти їм у розвитку емоційної регуляції. Використання мистецтва як способу вираження емоцій дає дітям можливість без слів передати свої почуття. Малювання, ліплення, рухливі заняття можуть стати потужним способом для дітей зрозуміти і виразити свої

емоції. Залучення учнів до спільних проєктів або групових завдань вчить їх розуміти важливість командної роботи, співчуття та підтримки один одного. Це також допомагає розвивати соціальні навички та взаємодію з однолітками.

Використання соціально-емоційного навчання (SEL): Програми SEL, які інтегруються в навчальний план, спрямовані на розвиток соціальних і емоційних навичок у здобувачів початкової освіти. Вони часто включають навчальні заняття, які охоплюють теми самосвідомості, саморегуляції, соціальної свідомості, стосунків та прийняття рішень.

4. Проведено діагностику рівня розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти.

Експериментальне дослідження було нами проведено на базі комунального закладу «Маріупольський навчально-виховний комплекс «Ліцей-школа №48» Маріупольської міської ради Донецької області». Мета даного дослідження – виявлення рівня емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва. Вибірка представлена учнями 1 класу у кількості 25 осіб (12 хлопчиків та 13 дівчаток). Вік випробовуваних – 6-7 років.

В якості діагностичного інструментарію було використано наступні методики: методика «Емоційна піктограма» (М. Кузьміщева); методика «Сюжетні картинки».

Так, у 20 % випробовуваних (5 осіб) виявлено низький рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що в молодших школярів є труднощі в емоційній сфері. У 24 % респондентів (6 осіб) виявлено середній рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, що свідчить про те, що в молодших школярів відзначаються незначні труднощі в емоційній сфері. 56 % випробовуваних (14 осіб) мають високий рівень кодування і вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що у молодших школярів відсутні труднощі в емоційній сфері.

Констатуємо, що 52 % випробовуваних (13 осіб) мають проблеми в емоційній сфері. У здобувачів початкової освіти спостерігаються проблеми у здатності розпізнати власні почуття та емоції, вони не можуть викликати потрібні емоції, не керують руйнівними емоціями та почуттями, не здатні розуміти емоції та почуття інших, що сприяє проблемі вибудовування конструктивних взаємовідносин з оточуючими. На підставі отриманих даних були реалізовані організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

Після реалізації програми розвитку емоційного інтелекту у здобувачів початкової освіти на уроках мистецтва, було проведено повторну діагностику з використанням того самого діагностичного інструментарію. Під час зіставного аналізу первинної та повторної діагностики отримано такі результати: у 4 % випробовуваних (1 особа) виявлено низький рівень кодування та вербалізації емоційної модальності, це свідчить про те, що у здобувачів початкової освіти з труднощами в емоційній сфері.

5. Обґрунтовано організаційно-педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту здобувачів початкової освіти засобами мистецтва.

Одним із дієвих способів розвитку емоційного інтелекту є мистецтво. Художня діяльність підвищує емоційну експресію, допомагаючи учням початкової школи глибше усвідомлювати свої почуття, а також розвивати вміння співчувати і взаємодіяти з оточенням. Інтеграція мистецтва в освітній процес відкриває унікальні можливості для поєднання емоційних, соціальних та когнітивних навичок, які є важливими для загального розвитку молодших школярів. Проте для ефективного реалізації цього потенціалу в навчальному процесі необхідно створити відповідні організаційно-педагогічні умови. Це включає застосування спеціально розроблених методів, залучення педагогів з потрібними компетенціями та співпраця з батьками, а також формування ресурсного середовища, яке сприяє творчому розвитку здобувачів початкової освіти. Організаційно-педагогічні умови визначають успішність навчально-виховного процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баришнікова Є. В. Психологія дітей молодшого шкільного віку: навч. посіб. Одеса: Одеський державний гуманітарно-педагогічний університет, 2018. 174 с.
2. Белуха С. Шлях до нової української школи. Дослідно-експериментальна та інноваційна діяльність навчального закладу. 2017. № 19-20. С. 45-48.
3. Боднар А. Я., Яковенко О. В., Лемак Т. В. Загальна психологія. Семінарські та практичні заняття. Методичний посібник. К.: ПП «Дірект Лайн», 2019. Частина 1. 72 с.
4. Борисенко К. Сутність поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки. 2021. № 1(1). С. 75-79.
5. Волкова Н. П. Педагогіка: навч. посіб. 4-те вид., стереотип. Київ: Академвидав, 2012. 616 с.
6. Гнатюк М. В. Образотворче і декоративно-прикладне мистецтво (основи образотворчої грамоти): навч.-метод. посіб. Ч. 1. Івано-Франківськ: ЯРИНА, 2016. 196 с.
7. Гоулман Д. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.Л. Гумецької. Харків : Віват, 2019. 512 с.
8. Гресь А. О. Розвиток емоційного інтелекту дітей 5-6 років. Київ: Основа : Перший тренінг, 2018. 80 с.
9. Дерев'янку С., Примак Ю., Ющенко І. М. Штучний інтелект та емоційний штучний інтелект як феномен сучасної когнітивної психології. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія. 2020. Вип. 11. С. 104-107.
10. Дерев'янку С. П. Феменологія емоційного інтелекту: навч.-метод. посіб. Чернігів: Десна Поліграф, 2016. 304 с.

11. Дерев'янка С. П. Особливості соціально-психологічної адаптованості у зв'язку з рівнем емоційного інтелекту. Актуальні проблеми психології: Психологія навчання. Генетична психологія. Київ – Ніжин, 2008. Т. 10, Вип. 6. Ч. 2. 573 с.
12. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-n>
13. Довідник педагога-початківця / уклад. А. Г. Дербеньова. Харків: Основа, 2010. 160 с.
14. Енциклопедії освіти. Академія пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. К.: Юріком Інтер, 2008. 1040 с.
15. Завалевський Ю. І., Веракіс А. І., Левківський К. М. Основи психології: навч. посіб. Для студентів вищих навч. закладів. Київ–Харків: ТОВ «Р.И.Ф», 2005. 416 с.
16. Загальна педагогіка. Лекції: навч.-метод. посібник для здобув. вищ. освіти першого (бакалаврського) рівня та освітньо-професійного ступеня фахового молодшого бакалавра / уклад.: О. Бабакіна та ін.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2022. 317 с.
17. Задорожна-Княгницька Л. В. Загальні основи педагогіки: навч. посіб. для здоб. вищої освіти за освітнім ступенем «Бакалавр» спец. 013 «Початкова освіта». Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2020. 192 с.
18. Зайченко І. В. Педагогіка: навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. Київ: Освіта України, 2006. 528 с.
19. Закон України «Про освіту» (2017р.). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T172145.html
20. Зарицька В. В. Ознаки наявності емоційного інтелекту у особистості. Вісник Дніпропетровського університету, 19(21), 2013. С. 69-73.
21. Казанжи І. В. Теорія і методика виховної роботи в школі І ступеня: навч. посібник для вищ. навч. закл. Київ: Слово, 2014. 296 с.

22. Кацавець Р. С. Психологія особистості. Навчальний посібник. Київ: Алерта, 2021. 134 с.
23. Кондратова Л. Г. Виховна робота в школі: тренінги для вчителів. Харків: Ранок, 2013. 160 с.
24. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf>
25. Костюк А. Емоційний інтелект та шляхи його розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2014. Вип. 2(1). С. 72-76.
26. Котик Т. М. Нова Українська Школа: теорія і практика формування емоційного інтелекту в учнів початкової школи: навч. – метод. посіб. для вчителів початкової школи. Тернопіль: Вид-во Астон, 2020. 192 с.
27. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка у запитаннях та відповідях : підручник. Київ : Знання, 2007. 447 с.
28. Лабач М. Емоційний інтелект як передумова успішного розвитку особистості. Вісник Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. 2016. № 13. С. 210-213.
29. Лесик А., Сапранкова К. Психолого-педагогічне обґрунтування розвитку емоційного інтелекту молодших школярів у системі Нової української школи. Scientific Collection «InterConf», (173), (2023). С. 98–101.
30. Лящ О. П. Емоційний інтелект як предмет психологічних досліджень. Проблеми сучасної психології. 2013. № 22. С. 317-322.
31. Мазоха І. Аналіз проблеми емоційного інтелекту як особистісного ресурсу. Сучасна психологія: проблеми та перспективи. 2020. С. 99-102.
32. Майборода І. Е. Образотворче мистецтво з методикою навчання: курс лекцій до предмета для студентів денної та заочної форми навчання напряму підготовки 6.010102 «Початкова освіта». Мукачево: МДУ, 2017. 41 с.

- 33.Марчук С. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Психологія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2021. Вип. 3. С. 18-21.
- 34.Масол Л. М. Методика навчання мистецтва у початковій школі: посібник для вчителів / Л. М. Масол, О. В. Гайдамака, Е. В. Белкіна, О. В. Калініченко, І.В. Руденко. Харків: Веста: Видавництво «Ранок», 2006. 256 с.
- 35.Мельничук С. Г. Педагогіка (Теоріявиховання): навч. посіб. Київ: ВД «Слово», 2012. 288 с.
- 36.Методичний посібник «Розвиток емоційного інтелекту учнів початкових класів». URL: <https://naurok.com.ua/metodichniy-posibnik-rozvitok-emociynogo-intelektu-uchniv-pochatkovih-klasiv-392030.html>
- 37.Мешко Г. М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2010. 200 с.
- 38.Миропольська Н., Ничкало С., Рагозіна В., Хлебнікова А., Шахрай В. Уроки художньо-естетичного циклу в школі: навчання і виховання : навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2006. 240 с.
- 39.Мистецтво у розвитку особистості: Монографія, (за ред. Ничкало Н. Г.). Чернівці: Зелена Буковина, 2006. 224 с.
- 40.Мистецька освіта в Україні: теорія і практика / О. П. Рудницька та ін.; заг. ред. О. В. Михайличенко. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. 255 с.
- 41.Моргунов В. Емоційний інтелект у багатовимірній структурі особистості. Постметодика. 2010. № 6. С. 9-12.
- 42.Нові педагогічні технології: навч.-метод. посіб. / Г. Ф. Пономарьова, О. О. Бабакіна, С. Б. Беляєв. Харків: Видавець СПД-ФО Захаренко В. В., 2013. 282 с.
- 43.Носенко Е. Л., Четверик-Бурчак А. Г. Посібник до вивчення курсу «Теорія емоційного інтелекту». Дніпропетровськ, 2014. 73 с.

44. Носенко Е. Л., Коврига Н. В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. Київ : Вища школа, 2003. 159 с.
45. Опанасюк І. В. Психологічна сутність феномену «емоційний інтелект». Збірник наук. праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ: ДВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», 2013. Вип. 18. Ч. 1. 213 с.
46. Павелків Р. В. Вікова психологія: підручник. Вид. 2-е, стер. К.: Кондор, 2015. 469 с.
47. Падалка Г. М. Творча самореалізація в мистецтві: теоретико-педагогічні аспекти. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти : збірник наукових праць. Київ, 2015. Вип. 18. С. 5-8.
48. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/images/download-files/naukovi-zapysky/152/9.pdf>
49. Педагогіка: словник термінів і понять / уклад. Г. Ф. Пономарьова, І. М. Толмачова. Харків: Діса плюс, 2017. 148 с.
50. Петренюк З., Ковтунець О. Розвиток емоційного інтелекту молодших школярів як передумова формування успішної особистості. Педагогічний пошук. 2021. №3. С. 49–53.
51. Подофей С.О. Емоційний інтелект та особливості його становлення. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки», 2019 Вип. 3. Том. I. С. 246-249.
52. Пономарьова Г. Ф., Репко І. П., Одарченко В. І. Практикум з педагогіки: навч. посібник. Харків: ТО Ексклюзив, 2016. 243 с.
53. Практикум з педагогік: навч. посібник / за заг. ред. О. А. Дубасенюк, А. В. Іванченка. Житомир, 2005. 482 с.
54. Рацул А. Б., Довга Т. Я., Рацул А. В. Педагогіка: інформативний виклад: навч. посіб. 2-е вид., перероб. і допов. Київ: КНТ, 2015. 320 с.
55. Рищак Н., Гапончук О., Маруховська О. Роль емоційного інтелекту як soft-skills у сучасному освітньому процесі. Вісник науки та освіти.

2023. № 6 (12). URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/vno/issue/view/157>.
56. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2005. 360 с.
57. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підруч. для вищ. навч. закл. 2-ге вид. Київ: Грамота, 2013. 504 с.
58. Садкіна В. І. Маленькі секрети учительського успіху. Навчаємось з радістю. Харків: Основа, 2018. 144 с.
59. Скорик Т. В. Інтегрований урок музики та образотворчого мистецтва у 2 класі. Початкова школа. 2005. №11. С. 29-33.
60. Словник базових понять з курсу «Педагогіка»: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / уклад. О. Є. Антонова. Вид. 2-ге, допов. і перероб. Житомир: ЖДУ імені Івана Франка, 2014. 100 с.
61. Собченко О. М. Здібності у структурі емоційного інтелекту як фактор формування особистості. Наука. Суспільство. 2010. №4. С. 74-77.
62. Фізеші О. Й. Педагогіка: Основи педагогіки. Дидактика. Теорія та методика виховання. Школознавство: навч. посібник для студ. пед. спец. Київ : Кондор, 2014. 390 с.
63. Фіцула М. М. Педагогіка: навч. посіб. 3-тє вид., стереотип. Київ : Академвидав, 2009. 560 с.
64. Хаджинова І. В. Розвиток емоційного інтелекту майбутніх вчителів початкової школи [Розд. 2.4] // Науково-методичний супровід професійної підготовки педагогічних кадрів та керівних кадрів для Нової української школи: моногр. / за заг. ред. О.А. Голюк; Маріуп. держ. ун-т. Київ, 2024. С. 160–182. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/6031>
65. Чайка В. М. Основи дидактики: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2011. 240 с.
66. Чернявська А. Емоційний інтелект – запорука успішного навчання. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2012_12_30.

- 67.Шпак М. М. Психологія розвитку емоційного інтелекту молодших школярів: монографія Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2016. 372 с.
- 68.Шпак М. М. Емоційний інтелект в контексті сучасних психологічних досліджень. Психологія особистості. 2011. № 1 (2). С. 169-173.
- 69.Шпак М. М. Вікові особливості розвитку емоційного інтелекту молодших школярів. URL: <https://seanewdim.com/wp-content/uploads/2021/04/Age-peculiarities-of-the-development-of-emotional-intelligence-of-primary-school-pupils-M.-M.-Shpak.pdf>
- 70.Шпіц Р. І., Коваль Н. О. Розвиток емоційного інтелекту учнів початкової школи в контексті мистецької освіти. Молодий вчений. 2021. № 11. С. 194–197.
- 71.Шульгіна В. Д. Українська музична педагогіка: підручник. Київ: ДАККіМ, 2005. 271 с.
- 72.Якса Н. В. Основи педагогічних знань: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 358 с.
- 73.Яцюк М. В. Емоційний інтелект особистості (на хвилі Нової української школи) : навч.-метод. посіб. Вінниця: Діло, 2019. 105 с.
74. Exploring the content and structure of future primary school teachers' emotional intelligence / L. Zadorozhna-Kniahnytska, I. Khadzhinova, M. Neteba, N. Voyevutko, T. Poklad // Society. Integration. Education: Proceedings of the International Scientific Conference, May 24th, 2024. Rezekne : Rezekne Academy of Technologies, 2024. Vol. I. pp. 296–306. URL: <https://repository.mu.edu.ua/jspui/handle/123456789/7159>
- 75.Mayer J.D., Salovey P., Caruso D. Emotional intelligence: Theory, Findings, and Implications. Psychological Inquiry. 2004. Vol. 15, № 3. P. 205-208.
- 76.Miller K., Rasmussen A. The mental health of civilians displaced by armed conflict: an ecological model of refugee distress. Epidemiology and psychiatric sciences, 2017, 26.2: 124-128.